కీలెరిగిన వాత

కృష్ణవేణి వీధిలోనుంచీ, ఆమెతల్లి రాధమ్మ వంటింటి వసారాలో నుంచీ వొక్కమాటే దక్షిణపు వసారాలో ప్రవేశించారు,

"సమయానికి వచ్చావుతల్లీ" అంది రాధమ్మ; కాని దానికి బదులు చెప్పకుండా వూచలాగ వెళ్ళి వొక కుర్చీమీద కూచుని, మేజామీదికి మోచేతుల మీద వాలి, కళ్ళు మూసుకున్నుంది, కృష్ణవేణి.

ఆమె వాలకం చూసి కంగారుపడిపోయింది రాధమ్మ.

గభీమని టీపాయి మేజామీద వుంచేసి "యేమి తల్లీ" అంటూ మరో కుర్చీ దగ్గిరికి లాక్కుని కూచుని "ఏం అలా అయిపోయావేమమ్మా?" అనడిగింది, వీపు నిమురుతూ.

"సంబంధం తిరిగిపోయింది"

"అయ్యో"

"................"

"ఏం?"

"కట్నం కావాలిట వాడికి"

"ఇదివరకీమాట రాలేదుగదమ్మా?.... అయినా యెంతట?"

"వాడి తలకాయంతట. ఎంతయితే మాత్రం, యివ్వడానికివతల సిద్ధంగా కూచున్నారా?"

రాధమ్మ, మరి, మాట్టాడలేక పక్కనే కూచుని ఉత్తరాలు రాసుకుంటున్న యాజులుకేసి చూసింది.

ఇరవైయేళ్ళు నిండిన కూతురికి కుదరక్కదరక కుదిరిన సంబంధం తిరిగిపోయిందనేటప్పటికి కామె తల తిరిగిపోయింది. మనస్సున్నూ చెదిరి పోయింది.

అప్పటికి రాతముగించి వచ్చి కూతురికి దగ్గిరగా మరో కుర్చీమీద కూచుని "అతనే అడిగాడా తల్లీ?" అనడిగాడు, ప్రేమగా, యాజులు.

"అవునండీ"

"................"

"తన తల్లికీ అక్కకీ లాంఛనాలు కూడా—"

"ఎందుకు వచ్చిన చదువు?"

యాజు లిలా అనడం చూసి కొయ్యయిపోయింది రాధమ్మ.

దీంతో ఆ సంబంధం విషయమై పూర్తిగా నిరాశ చేసుకుందామె

ఒక అన్నా, వొక అక్కానూ ఆ పిల్లవాడికి. తండ్రితో పాటు వకీలు చక్కనివాడూ చురుకైనవాడూ కూడాను. దూరపు చుట్టరికం కూడా వుంది. తమకి. రెండు మేడలున్నాయి వాళ్ళకి. భూవసతి కూడా ఎక్కువగానే వుంది. పదివేలయినా యివ్వతగ్గ సంబంధం. తన ఆస్తీ, తమ ఆస్తీ కలిస్తే పిల్ల జమీందారే అయిపోతాడు.

మళ్ళీ అలాంటి సంబంధం రావడం మాటలుకాదు.

ఉసూరుమన్నట్టయిపోయిందామె.

యాజులు రాధమ్మ యింగితం కనిపెట్టాడు; కాని ఆమెమాటలెక్కచెయ్య తలుచుకోలేదు.

"నువ్వేమన్నావు తల్లీ?"

"నీమొగం చూడగూడ, దవతలికి పొమ్మన్నానండీ"

"మంచిపనిచేశావు"

పులుకూ పులుకూ చూసింది రాధమ్మ, తిరగబడి.

అది గుర్తించి "మరి నువ్వేమంటావూ?" అనడిగింది తల్లిని కృష్ణవేణి.

"ఏమనడానికేమి వుందీ? కాలం యిలా మండిపోతోంది. మా అమ్మాయిని మీ అబ్బాయికిస్తామని చెప్పాటప్పటికేమిస్తావని—"

"ఆ అబ్బిగాడే అడిగితే ఏమిస్తావని?"

కృష్ణవేణి చాలా దురుసుగా అడిగిందీమాట.

"నిజం చెప్పు. అతగాడు కట్నం కావాలంటే నువ్వేమన్నావు?"

"నాన్నారితో చెప్పిండే, నీ మొగం చూడగూడదు - పో—"

"నిజంగా ఈమాటే అన్నావా?"

"ఏమి అనకా? వెంటనే వాడవతలికి జారుకున్నాడు కనక సరిపోయింది, లేకపోతే ఏమి జరిగివుండునో."

ఒక మాటకంటే వొకమాట రాధమ్మని దిగతీశాయి.

"ఆడదానికంత దురుసుతనం పనికిరాదమ్మా"

"విన్నారా?" అన్నట్టు కృష్ణవేణి తనకేసి చూడగా "ఏంచేతా?" అనడిగాడు యాజులామెని.

"ఏమి చేసినా మొగవాడికి చెల్లుతుంది"

"ఆడది చెల్లనిస్తేను........ అంతేనా?"

"ఎఫ్.ఏ.బి.ఏ.లు చదివితే మాత్రం ఆడపిల్లలంతా యిలా అంటున్నారా?"

"ఎఫ్.ఏ.బి.ఏ.లు చదవడంకాదు ప్రధానం, సంస్కారం అబ్బాలి. అది లేసప్పుడాడదేమిటి, మొగవాడేమిటి, చదువుకున్న మూర్ఖులే అవుతారు."

"అమ్మాయి మాట చెప్పండి ముందు"

"గొప్ప ఆశయాలున్న పిల్ల—"

మాట సగంలో అందుకుని "మీరుండండి నాన్నారూ" అంటూ తల్లికేసి తిరిగి "అమ్మాయి కేమిలోటు వచ్చిందమ్మా యిప్పుడు?" అనడిగింది కృష్ణవేణి.

"పెళ్ళి లేకుండా ఇంట్లో కూచుంటావా?"

పెళ్ళాడితే ఇలాంటి దేబెలనా?"

"మొగపిల్లలంతా యిప్పుడిదే మచ్చు"

"అడుక్కు తిన్నట్టుందా మొగతనం"

"ఇంకేం చెప్పగలనండీ?" అనడిగింది రాధమ్మ నిష్ఠురంగా భర్తకేసి చూస్తూ.

"అమ్మాయి సిసలుగా చెప్పింది. ఏం అలా చూస్తా" వేమ నడిగాడు యాజులు.

"దాని చదు వింత చేసింది"

"అవును, సరిగా చెప్పావు నువ్వు"

"చదువుకుంటే మొగుడక్కర్లేదూ"

"చదువుకుంటే మొగవాడికి మాత్రం పెళ్ళాం అక్కర్లేదూ మరీ?"

అప్రతిభ అయిపోయింది రాధమ్మ.

"ఏమి చేసినా మొగవాడికి చెల్లుతుంది" అందామె, చివరకి, నీరసంగా.

"చివరికిదీ ముక్తాయింపు. బ్రాహ్మణకొంపలో పుట్టి, గొప్ప చదువులున్నూ చదివి, సిగ్గూ బిడియమూ లేకుండా—"

"మాట్టాడితే వుపన్యాసాలు. మీతో వాదించి నేను నెగ్గలేను సుమండీ! అయితేనూ, అమ్మాయికి పెళ్ళి చెయ్యడం అంటూ వుందాలేదా చివరికి?"

"మళ్ళీ యిలా వచ్చావూ? అయితే, నీ వుద్దేశం యేమిటి?"

"కట్నం యిస్తేగాని మంచి సంబంధం రాదు"

"................"

"మంచిదో చెడ్డదో సంబంధమే రాదసలు, మీతాహతుని బట్టి"

"........అమ్మమాట విన్నావా తల్లీ?

"విన్నానండీ........అయితే, నా తాహతు మాటేమిటమ్మా మరీ?"

"నీ తాహతు కేమి మొప్పం వచ్చిందీ యిప్పుడూ? కలెక్టర్లవంటి వాళ్ళు కోరివస్తారు నీకు. డబ్బుమాత్రం—"

"కలెక్టర్లు కాదు, గవర్నర్లే వచ్చినా డబ్బిచ్చి నేను మొగుణ్ణి కోనుక్కోను సరా?

"నీకంటే పెద్దచదువులు చదివిన ఆడవాళ్ళు కొనుక్కుంటున్నారు మొగుళ్ళని, మొగుడు లేని ఆడది—"

"మరి, పెళ్ళాం లేని మొగవాడో?"

"..................."

"మొగాడయి పుట్టిన ప్రతీవాడూ మొగుడయి పోడాని కర్లుడే కామోసు. ఆడవాళ్ళంత పురుగులా? ప్రతీ అడదీ యేతలమాసినవాణ్ణో కట్టుకోక తప్పదేం?"

"సరేతల్లీ! నీ యీడువాళ్ళందరూ చక్కగా కాపరాలు చేసుకుంటున్నారు. నీకెప్పుడంత అదృష్టంపడుతుందో అని నాతపన. నిన్ను విడిచిమే ముండలేము గదా? ఇంతవరకూ ఇల్లరికం రావడాని కిష్టపడేవాడు కనపడే లేదు గదా? అయినా సరే అనుకుంటే వీడిలా చేశాడు. ఆ గౌరీదేవి తల్లి కెప్పుడు దయవస్తుందో మనమీద?"

ఇలా అని కప్పులూ సాసర్లూ సద్ది, కాఫీ పోసింది రాధమ్మ.

ముగ్గురూ కాఫీలు పుచ్చుకున్నారు.

"నేనిస్తా నుండుతల్లీ" అని తల్లి అంటూనే వుండగా, వారి కిద్దరికీ తానే తమలపాకులూ వక్కపొడి అందించి. తానున్నూ వేసుకుని, ఇద్దరి సెలవూ పొంది, స్వయంగా కారు నడుపుకుంటూ పాఠశాలకి వెళ్ళిపోయింది కృష్ణవేణి.

ఒక్కక్షణం యేమిటో ఆలోచించి "నేనొక్కటి చెబుతాను వింటారా?" అనడుగుతూ యాజులు కూచున్న కుర్చీ చేతిమీద కూచుంది రాధమ్మ.

2

కృష్ణవేణి బి. ఏ. పట్టం పుచ్చుకుని రెండేళ్ళయింది.

మద్రాసు క్వీన్ మేరీస్ కాలేజీలో చదివాటప్పుడు ఆ ప్రతిభా, చాకచక్యమూ చూసి ప్రిన్సిపాలు ఆమెని కన్నబిడ్డకంటే ఎక్కువగా చూసుకునేది.

పట్టాపుచ్చుకుని, ఆమె రాజమండ్రీ వచ్చేస్తూవుంటే "నేను నిన్ను విడిచి వుండలేను. నిన్ను ఎం. ఏ.లో నెగ్గించి యీ కాలేజీలోనే నాకు చేదోడు వాదోడుగా వుంచుకుంటా"నంటూ చాలాదూరం చెప్పింది.

బతిమాలింది; కాని కృష్ణవేణి వినలేదు.

ఆమె తల్లిదండ్రులను విడిచి వుండలేక పోయింది.

తనని విడిచి తల్లిదండ్రులూ వుండలేరని గుర్తించుకుంది.

"నేను ఎం. ఎ. లో నెగ్గితే నాకేం వస్తుంది? నేనీ కాలేజీలో వుంటే నావాళ్ళకి నేనెంతమందికి విద్యాదానం చెయ్యగలుగుతానూ? మీకు కోపంవద్దు. ఇప్పటి విద్యావిధానం ఏమీ బాగా లేదు. "మనం డబ్బున్నవాళ్ళం" అనుకునే వాళ్ళకి తప్ప "చదువుకుందాం" అనుకునేవాళ్ళ కిది అందుబాట్లోలేదు. ఇక్కడ ప్రవేశించగలిగిన వాళ్ళయినా అందరూ వుద్యోగాలాసించి వచ్చేవాళ్ళే. ఇది నాకు నచ్చలేదు" అని ఆమె తన అసమ్మతి తెలిపింది ముందు.

"మావూళ్ళో నేనొక పాఠశాల నడుపుతాను. ప్రారంభోత్సవం మీ చేతిమీదుగానే జరిపిస్తాను. నాపద్ధతి మీ కప్పుడు తెలుస్తుంది" అని కూడా చెప్పింది తరవాత.

ఆమె యింటర్మీడియేటు చదివాటప్పుడు యాజులు వివాహ ప్రస్తావన చేశాడు; గాని "చదువు పూర్తికానివ్వండి నాన్నారూ" అని ఆమెకోరగా ఆ ప్రయత్నం విడిచి పెట్టేశాడు.

ఇంటికి వచ్చాక యేడెనమండుగురు యువకు లామె నాశించివచ్చారు; గాని ఆ సంబంధాలు చివరికి రాధమ్మ కయినా నచ్చలేదు.

అప్పుడే ప్రారంభించిందామె, పాఠశాల.

యాజులు, తన పెన్షను అయిదువందల్లోనూ "నువ్వేం చేసుకున్నాసరే" అంటూ నెలకి రెండువందల యాభై రూపాయ లామె కివ్వసాగాడు.

ఆమె ఆ డబ్బుతో, నెలకి యాభై, ముప్ఫయి, యిరవై రూపాయల జీతంతో ముగ్గురు వుపాధ్యాయురాళ్ళ నేర్పరించింది.

ఆముగ్గురూ సర్కారు ట్రెయినింగు స్కూల్లో చదివినవారే; కాని అది పనికిరాదని కొత్త ట్రెయినిం గిచ్చిందామె.

కూతురి ఏర్పాట్లు చూసి యాజులు "ధన్యుణ్ణి" అనుకున్నాడు.

తెనుగొక్కటే ఆమె పాఠశాలలో భాష.

చూసిరాత, ఉక్తలేఖనం, కొంచెం లెక్కలు, కుట్టుపనులు, గృహ కృత్యాలు, సంగీతం — ఇంతే ఆమె ప్రణాళిక.

ఇప్పటి తెనుగుస్త్రీలు కూపకూర్మా లయివున్నారు.

మతసంబంధ మైన మూర్ఖా లలావుండగా పురుషుల అజ్ఞానం కూడా వారిని పశువుల స్థితికి తీసుకువెళ్ళింది.

వారికి దేశం, జాతి, భాష, మతం, సంఘం — ఏమీ తెలియదు.

ప్రపంచం ఎంత విశాలమో అందులో ఎన్ని దేశాలున్నాయో, వాటి వైలక్ష్యం ఏమిటో వారికి సుతరామూ తెలియదు.

మొగుడు గుమ్మంలోవుంటే గాని నడివీధిలో నిటాగ్గా నుంచోలేరు. నలుగురూ సాయంపడితే తప్ప పక్కవూరయినా సొంతంగా వెళ్ళలేరు. ఇంటికి వచ్చిన బిచ్చగాణ్ణి కూడా గదమాయించలేరు చివరికి.

ఇది మార్చాలనుకుం దామె.

దీనికి తగిన గ్రంథా లేరుకుం దామె. కొన్ని తానే రాసింది. అవే తర గతులవారీగా బోధిస్తుంది పిల్లల కామె.

ఉదయమూ సాయంత్రమూ స్నానం తప్పదు పిల్లలకు.

ఆమె పాఠశాలకోసం వొక గుర్రమూ నాలుగు సైకిళ్ళూ కొంది. తన మోటా రుంది. అవి నడపడమూ, గుర్రపు స్వారీ ప్రతీపిల్లకి నేర్పుతుంది.

ఊరిపిల్లలు దర్జాగా సొంత సైకిళ్ళమీద వస్తారు పాఠశాలకి.

మునిసిపాలిటీతో పోరీ, సర్కారుని వూదరగొట్టీ గోదావరిరేవు సంపా దించింది యాభై గజాల వెడల్పున. మునిసిపాలిటీవారే దానికి దక్షిణానా

వుత్తరానా ముళ్ళతీగలతో ఆవరణ నిర్మించారు. బాలికల వుపయోగంకోసం వొక షెడ్డుకూడా నిర్మించి ఇచ్చారు.

అక్కడొక పోలీ సెప్పుడూ వుంటాడు. అక్కడ పడవ లాగకుండా చెయ్యడమూ, నీళ్ళకోసమూ స్నానాలకోసమూ గూడా యెవరూ అక్కడికి రాకుండా చూడ్డమూ, పురుషు లా ప్రాంతాన విహరించకుండా చూడ్డమూ— ఇవి ఆ పోలీసు విధులు.

ఆమె ప్రతీరోజునా ఉదయమూ సాయంత్రమూ బాలికలను తీసుక వచ్చి యీతాలాడిస్తుంది.

ఉదయం ఎనిమిదినుంచి పదకొండుదాకానూ, మధ్యాహ్నం మూడు నుంచి అయిదున్నరదాకానూ పాఠశాల తెరిచి వుంటుంది.

పాఠశాల గంటల్లో స్త్రీలు వచ్చి చూస్తూ వింటూ వుంటారు చాలా మంది. వారికోసం గాలరీ లేర్పాటుచేయించిందామె.

అప్పుడప్పుడామె టవున్‌హాల్లో ఉపన్యాసాలిస్తూ వుంటుంది స్త్రీలను చేర్చి.

మార్షల్ లాకంటే కఠినమైన నిబంధన లమలుజరుపుతుం దామె పాఠశాలలో.

3

మధ్యాహ్నం వొంటిగంటవేళ కృష్ణవేణి, ఏదో చదువుకుంటూ వుండగా యాజు లామె కొక వుత్తరం అందించాడు.

అందులో యిలా వుంది.

"బ్రహ్మశ్రీ, మహారాజశ్రీ, శ్రీచేబోలు రామచంద్ర యాజులు రిటైర్డు జిల్లా జడ్జీగారి సన్నిధికి—

అయ్యా, అనేక నమస్కారాలు.

తమ రెరిగివున్న మద్దూరి వేణుగోపాలశాస్త్రీ నేనూ స్నేహితులం.

తమ అమ్మాయి కృష్ణవేణి బి.ఏ.గారికీ తనకూ వివాహం స్థిరపడి వుండినట్టూ, కాని, ముహూర్తం స్థిరపరిపించుకోడమే తరవాయిగా వుండగా కట్నం విషయమై పేచీవచ్చి సంబంధం తిరిగిపోయినట్టూ, తాను, అదివరకే, రెండువేల కట్నమూ, అయిదువందల లాంఛనాలూ యిస్తామని, తరిమి తరిమి చెబుతూ పట్టుకు పాకులాడుతూవున్న మరో సంబంధం వెంటనే స్థిరపరచు కున్నట్టూ ముహూర్త నిశ్చయం కూడా అయిపోయినట్టూ ఇప్పుడే చెప్పివెళ్ళాడు.

నేను తమ కీవుత్తరం రాయడాని కీవిధంగా కారణమూ అవకాశమూ ఏర్పడ్డాయి.

నేను మీ అమ్మాయిగారిని పెళ్ళిచేసుకోవా లని అభిలషిస్తున్నాను.

నన్ను మీ రెరుగుదురు. మీ అమ్మాయిగారున్నూ యెరిగే వుంటారని నమ్ముతున్నాను.

నాపేరు సుసర్ల కోటీశ్వరశాస్త్రి. మాస్వస్థలం అమలాపురం తాలూకా మోడేకుర్రుగ్రామం. నేను బి.ఏ., ఎల్.టి.పరీక్షలో నెగ్గివుండి, ప్రస్తుతం, రాజమండ్రి మునిసిపల్ హైస్కూల్లో ఆక్టింగుగా పనిచేస్తున్నాను.

ఇది ఎప్పుడు ఖాయం అవుతుందో చెప్పలేను. కాకపోతే, ఆక్టింగు మాత్రం ఇంకా కొన్ని సంవత్సరాలపాటు జరుగుతుంది.

నాకు సాలీనా రెండువందల రూపాయలు వచ్చే భూవసతిమాత్రమే వుంది. స్వగ్రామంలో చిన్న పెంకుటిల్లున్నూ వుంది.

నావయస్సు; ముప్పయిరెండోయేడు మొన్ననే జూలైలో ప్రవేశించింది. రెండేళ్ళకిందట నా మొదటిభార్య గతించింది. సంతతి కలగనే లేదు.

అరవై యేళ్ళ అమ్మగారూ, నలభై యేళ్ళ వితంతుసోదరీ — ఇంతే మా ఇంటో జనం.

నాకు కట్నం అక్కర్లేదు. లాంఛనాలతోనూ పనిలేదు. పెళ్ళికి నేను ఖర్చుచెయ్యదలచిన—చెయ్యగలిగిన మొత్తం నూరురూపాయలు.

నాయోగ్యతలు తమ కందరికీ నచ్చి నాస్థితి విషయమైకూడా సంతృప్తి కలిగితే నేను తమ అమ్మాయిగారిని పెళ్ళి చేసుకోవాలని ఆశిస్తున్నాను.

నేను రేపు మధ్యాహ్నం రెండుగంటలవేళ మీదర్శనానికి వస్తున్నాను. నావిషయమై మీకెలాంటి ఆక్షేపణలూ లేకపోతేనే నాకు దర్శనం ఇప్పించండి. లేకపోతే దర్శనమే ఇవ్వవద్దు.

దర్శనం ఇచ్చినా తమక్కావలసిన వివరాలన్నీ తెలుసుకోడానికి అప్పుడున్నూ మీకు తృప్తికలక్కపోతే తిరస్కరించడానికి తమకేమీ అడ్డు లేదు.

ఇట్లు విధేయుడు.

రాజమండ్రి సుసర్ల కోటీశ్వరశాస్త్రి

ఉత్తరం పూర్తిచేసి "వారిని మీ రెరుగుదురా నాన్నారూ?" అనడిగింది కృష్ణవేణి.

"ఎరుగుదును. టెన్నిస్ ఆటలో మంచి నిపుణుడు. నిరుడి వూళ్ళో పోటీ ఆటలు జరిగాయి చూడూ, అప్పడు నెగ్గినవాడతనే. అతణ్ణి సత్కరించడానికి

విద్యార్థులు చేసిన సభకు నేనే అధ్యక్షత వహించాను. విద్యార్థులు బహుమతీ చేసిన నూరురూపాయల పెన్నిస్ బాటూ నేనే అందించా నతనికి''

"అమ్మ యేమంటుందో?''

"ఈ పుత్తరం మీఅమ్మా చూసింది. ఆస్తి బొత్తిగా తక్కువ అంటుం దామె. అయినా, బాధ్యత అంతా నామీదా నీమీదా మోపింది''

కృష్ణవేణి మొగం వంచుకుంది.

ఒక్కక్షణం నిదానించి "అతను వస్తానన్నవేళ కావచ్చింది నీవుద్దేశం యేమిటి తల్లీ?'' అనడిగాడు యాజులు.

''ఎల్.టి." అంటే—

''పాత బి. ఏ. అన్నమాట''

''అప్పట్నుంచీ స్థిరమైన వుద్యోగం, సంపాదించుకో లేకపోడం—''

"ఆలోచించతగ్గదే."

"మరో వృత్తి అయినా అవలంబించలేదు."

"పరువు తక్కువ అనుకున్నా డేమో?"

"రోజుకొక పార్టీ. పూట కొక ముఠా. పైగా, కులాభిమానులు. మునిసిపాలిటీ చివరి కేం చేస్తుందో?"

"చెప్పలేము."

కృష్ణవేణి ఒక్కక్షణం ఆలోచించింది.

"వారి రూపురేఖ లెరుగుదును. చురుకయినవారనీ, ప్రతిభావంతులనీ, అనుకుంటున్నాను. మీకేమీ ఆక్షేపణ లేకపోతే దర్శనం ఇవ్వండి''

"వారు కోనసీమ స్వాములు. ఆలోచించావా?''

"ఏమయినా, ముందు వారికి మన షరతులన్నీ నచ్చాలి గదా?''

"..............."

"దర్శనం ఇవ్వండి నాన్నారూ."

"లాలో లేని పాయం ప్లెత్తుతారు కోనసనీమ—"

"జడ్జీ అనాధ అయితేనూ, అంతేనా నాన్నారూ?"

యాజులు చిరునవ్వు నవ్వాడు.

"నా అభిప్రాయం అమ్మకి చెప్పి, మీకిద్దరికీ నచ్చితేనే దర్శనం ఇవ్వండి."

యాజులు హాల్లోకి వెళ్ళిపోయాడు.

పుస్తకం కిందపెట్టేసి, మేజామీద గాజుబరిణెలో వున్న యేలకిపండొకటి తీసి వొలిచి నోటవేసుకుని ఆలోచన ప్రారంభించింది కృష్ణవేణి.

సరిగా ఈ సమయాన "ఆస్తి బొత్తిగా తక్కువమ్మా" అంటూ వచ్చి కూతురి తల నిమురుతూ కుర్చీవెనక నుంచుంది రాధమ్మ.

"బుద్ధి వుంటే ఆకాస్తా లేకపోయినా ఇబ్బందిలేదమ్మా" అంటూ లేచి కృష్ణవేణి తల్లి కెదురుగా నుంచుంది.

"ఇల్లుపట్టిన వెధవాడబడుచు——"

"అదే చూస్తున్నాను."

"గండ్ర అయితే కష్టం కాదూ?"

"చదువుకున్నవారు గదా, ఎవరి హద్దులో వారి నుంచలేరూ?"

"అతనిమీద అధికారం చెలాయించేదేమో చూసుకో వద్దూ?"

"నేను వెళ్ళాక గూడా అది సాగుతుందా?"

"................"

"చాలాకాలంగా వారుపాధ్యాయవృత్తిలో వున్నారు. అంచేత ఆశపడు తున్నా న్నేను. ఇంతకీ; సంసారం అన్న తరవాత కష్టాలూ వుంటాయి, సుఖాలూ వుంటాయి."

"అది నిజమే."

"ప్రాతిపదికలకు భంగం రానంతకాలమూ, ఎవరయినా కష్టాల కోర్చుకోవలసిందే?"

"తప్పుతుందా మరీ?"

"అత్తగారు బతికి వుండడమూ, ఆడబడుచు ఇంటో వుండడమూ."

"ఒకవిధంగా చాలా మంచిదే, నాకు తెలుసు."

"కనక, నాకేమీ భీతావహంగా లేదమ్మా."

"పోనీ తల్లీ. నా క్కావలసిం దంతే, నువ్వు సుఖంగావుండి మీరందరూ ఆనందపడి——"

ఇలా అంటూ రాధమ్మ కూతురి కణతలమీద మెటికలు విరిచింది, దీర్ఘశ్వాసతో.

4

హాల్లో గంట గణగణ లాడింది.

"వచ్చారు" అనుకుంటూ తల్లీ కూతురూ మెల్లిగా బయలు దేరారు.

కోటీశ్వర శాస్త్రి లేచినుంచుని ఒక్కమాటు కృష్ణవేణికేసి చూసి రాధమ్మకి నమస్కారం చేశాడు.

"కూచోండి నాయనా" అంది రాధమ్మ, సాదరంగా.

కృష్ణవేణి చూపుల్లో, శాస్త్రికి, స్వాగతపలకం మిక్కిలి ఉజ్వలంగా కనపడింది.

అందరూ మేజాచుట్టూ కూచున్నారు.

యాజు లందుకున్నాడు.

"కట్నం విషయమై మీరు బాగా ఆలోచించుకునే వచ్చారా?"

"చిత్తం"

"..........."

"అది మీకు దృఢమైన వ్రతం అని గుర్తించుకున్నాను. నాకా ఆశ లేశమూ లేదు. మీరు నమ్మవచ్చు"

"నాకు కృష్ణవేణి వొక్కర్తే బిడ్డ. నాకున్న యావదాస్తీ ఆమెది. నేను దత్తత చేసుకోదలుచుకోలేదు"

"చిత్తం"

"నాది రెండులక్షల ఆస్తి. బతికి వుండినంతకాలమూ నాకు పెద్ద పెన్షను వస్తుంది; కాని యిందులో సూటిగా మీకేదీ స్వాధీనపడదు"

"ఇష్టపడ్డాను"

"మీకిప్పటికింకా స్థిరమైన వుద్యోగం లేదు. ఉద్యోగం కోసం మీరు మరో చోటికి వెళ్ళవలసి రావచ్చు. అయితే, మా అమ్మాయి ఈ వూరువిడిచీ మమ్మల్ని విడిచీ యెక్కడికీ రాదు."

"అది కొంచెం కష్టమైన షరతే, నేనే సద్దుకునే వుపాయాలు లేకపోలేదు"

"ఇంతకీ, వూరికే వుండడం యిష్టం లేకపోతేనే మీరు మరోచోట ఉద్యోగప్రయత్నం చెయ్యడం; కాని అగత్యం వుండదనే నా నమ్మకం"

"చిత్తం"

యాజులు తనకేసి చూడగా కృష్ణవేణి అందుకుంది.

"నేనొక పాఠశాల నడుపుతున్నాను. స్త్రీలలో కొత్త దృక్పథం ప్రవేశ పెట్టాలనీ, వారి జీవితాలకు కొత్తవిలువలు కట్టాలనీ నా ప్రయత్నం. నా జీవిత లక్ష్యాలివి."

"సంతోషం"

"ఒకటి నాభర్త. రెండు నా తల్లితండ్రులు, మూడు నా పాఠశాల, ఇంతే నాప్రపంచం. నాప్రేమా, నాశ్రద్ధా ఈ మూడు వస్తువులమీదా యథార్థంగా వినియోగపడతాయి"

"బోధపడింది. చాలా సంతోషం"

"భార్య అంటే బానిసకాదు, సమానభాగస్వామిని. నాహక్కులు నేను పూర్తిగా అమలు పరుచుకుంటాను"

"తెలిసింది. అంగీకరించాను"

"భర్తవైపువారిని నేను భక్తితో పూజిస్తాను. అయితే, వారు నన్ను ప్రేమిస్తేనే జరుగుతుం దిది"

"బాగుంది"

"'అవసరం వచ్చినపుడు గృహిణి చెలాయించుకోవలసిన అధికారాలన్నీ నేను దఖలు పరుచుకుంటాను.''

"'అలాగే చెయ్యవచ్చు''

"సభలకు వెళ్ళడమూ, పురుషులతో కలిసే కూచోడమూ నాకలవాటు, ముందున్నూ అది అలా జరుగుతూనే వుంటుంది.''

"నాకేమీ ఆక్షేపణ లేదు''

''నే నొంటరిగా పొరుగూళ్ళు వెళ్ళడం వుంది. ముందు ముందున్నూ అలా వెడుతూనే వుంటాను"

''వెళ్ళవచ్చు''

కృష్ణవేణి తల్లికేసి చూసింది.

''మీఅమ్మా, మీఅక్కా రజస్వల అయినపిల్ల చేతి అన్నం తింటారా?'' అనడిగింది వెంటనే రాధమ్మ.

చకితుడై ''అవునవును. అది ఆలోచించవలసిన విషయమే'' అన్నాడు యాజులు, అవ్యవధానంగా అందుకుని.

శాస్త్రికి నవ్వు వచ్చింది; కాని ఆపుకున్నాడు.

''రెండుపూట్లా మావాళ్ళే వంట చేస్తారు. కనక, మీ అమ్మాయిగారు పొయ్యిదగ్గరికి వెళ్ళవలసిన అగత్యమే తటస్థించదు. అంత అగత్యం వస్తే అప్పు డభ్యంతరం వుండదనే నానమ్మకం'' అన్నాడతను.

అందరూ వొక్కక్షణం వూరుకున్నారు.

''బాగా ఆలోచించుకుని వర్తమానం పంపండి'' అన్నాడు యాజులు.

"నాకేమీ ఆలోచనలేదు. మేమనుకోని కొత్త సంగతులు వచ్చాయి. అయినా నాకిష్టమే. ఇక మావాళ్ళ సంగతి. మా అమ్మా అక్కా సాయంత్రం అయిదుగంటల కిక్కడికి వస్తారు. తమ ఆక్షేపణ లేదని చెప్పడానికే వస్తారు"

ఇలా చెబుతూ కోటీశ్వరశాస్త్రి లేచి నమస్కారాలు చేశాడు.

అందరూ వీధిగుమ్మం దాకా సాగనంపా రతణ్ణి.

ఇంటోకి వెడుతూ వసారా చివరికి వెళ్ళి సూర్యుడికేసి చూస్తూ చేతులు జోడించుకుంది రాధమ్మ, కళ్ళుమూసుకుని.

యాజులు మందహాసం చేశాడు.

కృష్ణవేణి నవ్వుకుంది.

సిగ్గుపడింది.

5

సాయంత్రం సరిగా అయిదుగంటలకు వొంటెద్దుబండి వచ్చి ద్వార మండపంలో ఆగింది.

ఎదురుచూస్తూనే వున్న రాధమ్మ బండిదగ్గిరికి వెళ్ళి ప్రత్యుత్థానం చేసింది.

అందుకు చాలా ఆశ్చర్యపడుతూ—మిక్కిలీ సంతోషిస్తూ శాస్త్రి తల్లి మహాలక్ష్మమ్మా, అక్క రాజమ్మా నవ్వుమొగాలతో బండిదిగారు.

వంటలక్క సుభద్రమ్మ కాళ్ళు కడుక్కోడానికి నీళ్ళూ, తువ్వాళ్ళూ అందించింది వారికి.

రాధమ్మ కొంత సేపు వారిని డ్రాయింగురూములో కూచో పెట్టింది.

తరవాత కూతురున్న గదిలోకి తీసుకు వెళ్ళింది.

ఆమెని వెంటబెట్టుకుని వారికి మేడ అంతా చూపించింది.

దానవాయిపేటలో తమకు మరో రెండుమేడ లుండడమూ చెప్పింది.

ఇదంతా అయినాక, మేడమీది హాల్లో వారిని కూచోపెట్టి, మేజా దగ్గిరికి వెళ్ళి కాలింగుబెల్లు నొక్కింది.

యాజులు వచ్చాడు.

స్త్రీలంతా లేచారు.

యాజులు కూచున్నాడు.

అంతా కూచున్నారు.

యాజులు రిష్టువాచీ చూసుకున్నాడు.

అది చూసి రాజమ్మ తల్లి తొడగిల్లింది.

''అన్నయ్యగారూ'' అంటూ వెంటనే అందుకుంది మహాలక్ష్మమ్మ, బెదురుతూ.

''మా అబ్బాయి, ఇక్కడ జరిగిందంతా చెప్పాడు. అన్నిటికీ మే మంగీకరించాము. మా స్థితిగతులు మాఅబ్బాయి చెప్పే వున్నాడు. మీకంగీకారం

అయితే ముహూర్తం స్థిర పరిపించవచ్చు" అని కూడా చెప్పింది, మధ్యమధ్య కూతురికేసి చూస్తూ.

"సంతోషం'' అన్నాడు యాజులు, ముందు.

తరవాత రాధమ్మ కేసీ, కూతురు కేసీ చూశాడు.

''రేపు మధ్యాహ్నం రెండుగంటలకు మాపురోహితుల వారు వస్తారు మీయింటికి. ముహూర్తం వారు స్థిరపరుస్తారు" అని చెప్పి లేచినుంచున్నాడు, చివరికి.

స్త్రీలు మళ్ళీ లేచారు.

యాజులు వెళ్ళిపోయాడు.

''అత్తయ్యగారూ" అంటూ ముందుకి వచ్చింది రాజమ్మ.

''మీ అమ్మాయి చేతి అన్నం తినడం మాట తెచ్చారుట మీరు. మేమిద్దరం వుండగా మీ అమ్మాయి వంటచెయ్యడం అగత్యం అవుతుందా? కాకపోయినా, ఆమెని మాతమ్ముడికి చేసుకుంటే వొకటీ, ఆమె చేతి అన్నం తించే వొకటీనా, పెళ్ళిలోనూ, తరవాతా మేము మీయింటికి రామా, భోజనం చెయ్యమా? కనక, ఆ సందేహం మాకూ లేదు, మీకూ వద్దు'' అంటూ కళ్ళు తిప్పుకుంది రాజమ్మ.

దానిమీద. వియ్యపురాళ్ళిద్దరూ "ఎప్పటి కెలాగో అలా సద్దుకోకపోతే యెలాగండీ?" అంటూ వొకరూ, "కాదుటండీ" అంటూ వొకరూ బుగ్గలు నొక్కుకున్నారు.

డిసెంబరు మూడోతేదీని కృష్ణవేణికి కోటీశ్వరశాస్త్రికి వివాహం అయింది.

అయిదో తేదీని పునస్సంధానం.

అయిదు- ఆరు- ఏడు-లేదు, ఎనిమిదో తేదీని సాయంత్రం కృష్ణవేణి అత్తవారింటికి వెళ్ళింది.

6

"తమ్ముడూ" అంటూ పిలిచింది రాజమ్మ, మెల్లిగా కదుపుతూ.

అతనికి మెళుకువ రాలేదు.

"ఒరేయ్"

"..............."

"శాస్త్రీ"

"..............."

గట్టిగా పిలిస్తే మరదలి కెక్కడ వినపడిపోతుందో అని, ఆమె, కంఠం నొక్కుకుని పిలుస్తూ మళ్ళీ కదిపింది, కాస్త ఎక్కువగా.

కొంచెం మెలకువ వచ్చింది; గాని గోడవైపు తిరిగి, గుర్రుకొట్టడం ప్రారంభించాడతను.

మళ్ళీ మళ్ళీ కుదిపిందీమాటు.

చెవిలో నోరుపెట్టి "అబ్బాయీ" అంది.

"అబ్బా!........... ఎందుకే?" అంటూ ముసముస లాడాడతను.

"ఏడు కొట్టేసిందిరా గడియారం"

"అయితే?"

"నీపెళ్ళాం లేవడమే కాకుండా, మొగం కడుక్కొని స్నానం చేసి—"

"చేసి?"

"కాఫీకి నీళ్ళు కూడా కాచేస్తోంది"

"కాఫీ కలిపాటప్పటికి నేను సిద్ధం కాలేనంటావా?"

''బాగానే వుంది. అది శుచిగా పుచ్చుకుంటే, నువు పాచిమొగంతో—"

''అబ్బ, చంపుతావే నువ్వు"

''ఇలా అయితే లోకువయిపోవుట్రా నువ్వు."

''సింగినాదం కాదూ?''

విసుక్కుంటూ అతనిలా అన్నాడే కాని ధైర్యం చాలక లేచి కూచున్నాడు కళ్ళు మాత్రం మూసుకునే వుండి.

''లే, లే, తొరగా మొగం కడుక్కో, అది చన్నీళ్ళే పోసుకుంది; కాని నీకు వేన్నీళ్ళు—''

''తొరుపు"

'అదెంత సేపురా?''

''నువ్వు చన్నీళ్ళు తోడాటప్పటికి నేను మొగం—"

"మరి, మంచం దిగు"

''నువ్వు పద"

అతను లేస్తాడనుకుని రాజమ్మ మొగం వంచుకుని బయలుదేరింది కాని గుమ్మందాకా వచ్చి యిట్టే వెనక్కి చూడగా అతను మంచం దిగకపోడమే కాదు, మళ్ళీ వొరుగుతున్నాడు.

అది చూసి రాజమ్మ అగ్గయిపోయింది.

ఒక్క అంగలో మళ్ళీ దగ్గిరికి వెళ్ళి, సగం వొరిగినవాణ్ణా సగంలోనే

జబ్బలు పట్టుకుని ఆపి "వొరేయ్, బుద్ధి వుందా లేదా నీకు? ఇందాకణ్ణుంచి చిలక్కి చెప్పినట్టు - దిగుమంచం" అంటూ గుంజిగుంజి విడిచిపెట్టిందామె.

"ఇంత పెందాలాడే లేస్తే నాకు తలనొప్పి—"

"ఏమయినా సరే, ఎనిమిది కొట్టేదాకా పడుకుంటే నీకిక సాగదు. ఆడదానికి లోకువయిపోయావంటే, గుడ్డిగవ్వకు మారవు నువ్విక, తెలుసా?"

ఎప్పుడో అయిపోడంకాదు, ఇప్పటికే అయిపోయి వుండడం తెలుసు అతనికి.

కాగా, కళ్ళు మూసుకునే వుండి వొక్క జోగు జోగి, అంతలో వులిక్కిపడి కళ్ళు తెరుచుకుని "హు!........... అయితే పద" అంటూ మంచందిగాడతను.

ఇక పరవాలేదనుకుని గబగబా వెళ్ళిపోయింది రాజమ్మ.

వెడుతూ వెడుతూ ఆమె, వంటింటి వసారాకేసి వోరకంట చూడగా కృష్ణవేణి, ఫిల్టర్లో వుడుకునీళ్ళు పోసి, పాలగిన్నె అప్పుడే కుంపటిమీద పెడుతోంది.

దీంతో మళ్ళీ కంగారెత్తగా, రాజమ్మ, వొక్కదూకున నూతిపెరట్లో అడుగుపెట్టి వెనక్కి తిరిగి చూసింది.

గూట్లోవున్న కానుగుపుల్ల తీసి నోటవుంచుకుని శాస్త్రి కొంచెం తూల్తూ వస్తున్నాడు.

కోడలు కాఫీ తయారుచేస్తున్నందుకు సంబరపడి "స్నానం కూడా చేసే కాఫీ పుచ్చుకో నాయనా" అంది కొడుకుని, మహాలక్ష్మమ్మ.

7

శాస్త్రి పొడిబట్ట కట్టుకునేటప్పటికి తాను తెచ్చిన తల నూనె చేతులకు రాసుకుని సిద్ధంగా వున్న కృష్ణవేణి నిమిషంలో తల దువ్వేసిందతనికి.

అతను చొక్కా తొడుక్కునేటప్పటికి తుంగచాప పరిచి తానొక చివర కూచుని కాఫీ కలిపేసింది.

అతను కూచునేటప్పటికి కప్పు చేతి కదించింది.

వీధిలో మోటారు హారను.

ఉలిక్కిపడి చూశాడు శాస్త్రి.

''నా కోసం వచ్చిందికారు" అంది కృష్ణవేణి.

మొదట అతని కర్థం కాలేదు; కాని వొక్క స్పూను కాఫీ చప్పరించాటప్పటికి పాఠశాల సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చి "ఊహూ" అంటూ తలవూపాడు.

''కాఫీ బాగుందా?" అనడిగింది కృష్ణవేణి, విలాసంగా చూస్తూ.

''చాలా బాగుంది. మద్రాసులో గాని యిలాంటిది దొరకదు"

''చాలా సంతోషం. దినమ్మూ యిలా చెయ్యవచ్చు నన్నమాట''

''నిరభ్యంతరంగా; కాని నీకు శ్రమ పాపం"

''శ్రమ కాదిది పరిశ్రమ............మీరుచి కనుగుణంగా చెయ్యలేనేమో అని చాలా భయపడ్డాను........నిజంగా బాగుందా?"

గునుస్తూ యిలా అడిగిందామె.

ఈ షదుచ్చలితాలై సీమకమలాల దుద్దులు అతని కళ్ళల్లో మెరుపు తీగలు పాకించాయి.

''ముఖప్రీతిగా చెప్పలేదు నేను. అన్నమూ కూరలూ బాగుండకపోయినా సద్దుకోవచ్చు; గాని, కాఫీ బాగుండకపోతే మాత్రం మతి పోతుంది''

''.............."

''నిజమే చెప్పాన్నేను. చాలాచాలా బాగుంది కాఫీ"

కృష్ణవేణి మొగాన సంతోషం లాస్యం చేసింది.

మళ్ళీ వీధిలో మోటారు హారను.

''అక్కా" అని పిలిచాడు శాస్త్రి, ద్వారంకేసి చూస్తూ.

అప్పటికి గుమ్మం పక్కనే పొంచుండ వింటోంది దంపతుల సంభాషణ, రాజమ్మ.

అయితే పిలుపు వినపడేటప్పటికి పిల్లిలాగ వంటింటిదాకా ముంగాళ్ళ మీద పరుగెత్తుకువెళ్ళి, అక్కడ గభీమని వెనక్కి తిరిగి, లోపల తానేదో పనిమీద వుండగా వినపడ్డట్టు "పిలిచావా తమ్ముడూ" అని యెదురు పిలిచింది.

"ఎందుకూ?" అన్నట్టు కృష్ణవేణి చూస్తూనే వుంది; కాని అతనది గమనించకుండా "కాఫీ పుచ్చుకుంటున్నారని డ్రైవరుతో చెప్పిరా" అన్నాడు.

''అక్కర్లేదండీ వదినా, మీరు వెళ్ళనక్కరలేదు, తాను వచ్చినట్లు నాకు తెలియడానికి రెండుమాట్లు హారన్ వేస్తుంది. డ్రైవరు. అంతే" అంది కూచునే వుండి, కృష్ణవేణి.

అప్పటికప్పుడే వారి యెదటికి వచ్చింది; కాని మరదలి మాట విని వెనక్కి చక్కాపోయింది రాజమ్మ.

"మధ్యాహ్నం మీకు కాఫీమాట యేమిటి?"

"హోటల్లో పుచ్చుకుంటాను"

''ఇంటికి రావడానికి—"

"సైకిలుండినా రెండుమైళ్ళ పైచిలుకు రానూపోనూను. వచ్చినా సావకాశంగా కూచుని పుచ్చుకోడానికి వీలుండదు. ఉడుకూ మడుకూ కడుపులో పోసుకుని ఉరుకులూ పరుగులూ పెట్టాలి, యేం సుఖమూ?"

"సైకిలుమీద డ్రైవరుచేత ఫ్లాస్కులో పంపుతాను"

"ప్రస్తుతం వద్దు, ముందుముందు చూసుకుందాం"

నిమిషంలో కప్పులూ, సాసర్లూ, స్పూనులూ కడిగితెచ్చి బీరువాలో వుంచేసి, అతని దగ్గిరగా నుంచుని "పాఠశాలకు వెళ్ళవచ్చునా?" అనడిగింది, కృష్ణవేణి.

అప్పటికప్పుడే వొక యేలకిపండు వొలిచి నోటవుంచుకుని వుండిన శాస్త్రి, మరో పండు వొలిచి "నిరభ్యంతరంగా వెళ్ళవచ్చు" నంటూ ఆమె నోట వుంచాడు.

అప్పుడామె చిరునవ్వు నవ్వుతూ అతనికంఠం పెనవేసుకుని "వొక్క నిమిషమైనా ఆలస్యం చెయ్యడం నాకిష్టం కాదు. కనక దయవుంచి—రేపణ్ణుంచి—మీరు—"అంటూమాట నాన్చేసిందామె.

దాంతో పరవశుడై రెండుచేతలా పొదివి పట్టుకుని ఆర్డరు కాగితంమీద మొహరువేసేటట్టు ఆమె పెదవులమీదొక కమ్మని ముద్దుంచాడతను.

తరవాత, గుమ్మందాకా బాహుబంధాల్లోనే వచ్చి, గుమ్మం దాటాటప్పు డొకరి నొకరు రాసుకుంటూ వుండి, క్రమంగా విడిపోయి వీధిలోకి వెళ్ళారు వారు.

మొగుడు మద్రాసులో బి. ఏ. చదువుతూ వుండడంవల్ల పుట్టింట వుండిన యెదటింటి ఆడబడచు, ఎడపిల్లను చంకన వేసుకుని కారువచ్చినప్పణ్ణుంచీ వీధిగుమ్మంలోనే నుంచుని వుండి, వారిని చూడ్డంతోనే గిరుక్కున మళ్ళి తలుపుచాటున నక్కి చూడసాగింది.

కృష్ణవేణిని చూడ్డంతోనే కారు దిగి, తలుపు తీసి, ఆమె యెక్కి కూచున్నతరవాత మళ్ళీ తలుపువేసి, వెళ్ళి తన స్థానంలో కూచుని, స్టార్టుచేసి హారన్‌వేసింది, డ్రైవరు.

భ్రూవిలాసంతో భర్త సెలవు పుచ్చుకుంది కృష్ణవేణి.

మందహాసం చేస్తూ చెయ్యూపాడు శాస్త్రి.

భొంయిమంటూ కారు వెళ్ళిపోయింది.

ఇదంతా చూసి, మొగం ముడుచుకుని వంటింటికేసి చక్కాపోయింది, రాజమ్మ.

8

రాధమ్మా, యాజులూ, కృష్ణవేణి యేకబంతిని భోజనాలకు కూచున్నా రావేళ మధ్యాహ్నం.

"నిన్న రాత్రి అన్నం నోటికి పోలేదమ్మా" అన్నాడు యాజులు.

"అనుకుంటూనే వున్నా నాన్నారూ, రాత్రి వారికీ నాకూ యేకబంతిని వడ్డించారు మాఆడబడుచు. అయినా, అమ్మా మీరూ లేకుండా భోజనం చెయ్యడం నాక్కూడా యెలాగో అనిపించింది. రెండుమాట్లు కొలకమారింది కూడా"

"చూశారా?" అనడిగింది రాధమ్మ భర్తని.

అతనికీ కొలకమారింది, భోజనం దగ్గిర రాత్రి.

"అమ్మాయి మిమ్మల్ని తలచుకుంటోందందండి" అంది రాధమ్మ.

అది జ్ఞాపకం చేసిందిప్పుడామె.

"భోజనం చేసినంతసేపూ మీమాటే అనుకున్నానండీ! ఎంత సద్దుకున్నా "నీమూలాన మీఅమ్మా మీనాన్నారూ ఇక సగం సగమే భోజనం చేస్తారు, తెలుసా?" అంటూ ఎవరో నిలవతీస్తున్నట్టే వుందండీ నాకు"

"నాకేమమ్మా? నేను బాగానే భోజనం చేశాను. మీగడపెరుగు వద్దని మీఅమ్మ చేసిన మజ్జిగ పోయించుకుంది. ముందే నాకు పోసేసింది సుభద్రమ్మ, లేకపోతే—"

"అవునుటే అమ్మా?"

ఇలా అడిగింది కృష్ణవేణి, చురుగ్గా చూస్తూను.

"అబ్బే లేదు తల్లీ! కొంచెం మందకొడిగా వుండడంవల్ల రాత్రి పెరుగు మానేశానంతే. మీనాన్న మరీనూ. మాటమీద మాట యిట్టే అల్లేస్తారు"

"వొట్టిదమ్మా, మీఅమ్మ చెప్పిందంతా అబద్ధం. నాకు బాగా తెలుసు. నువ్వు బంతిలో లేకపోడం—పైగా, నువ్వు నీయింటికి వెళ్ళిపోడం—దీనివల్ల బెంగతప్ప మీ అమ్మకి మందకొడీ లేదు, మరేమీలేదు"

"అయితే, మీకు మాత్రం లేదా యేమిటి బెంగ?"

"నాకూ వుంది. ఎక్కువగానే వుంది. కాని నాకూ నీకూ భేదం వుంది. నీది తల్లిప్రాణం"

ఈమాటతో రాధమ్మ మనస్సు దేవేసినట్టయిపోయింది.

"సంబంధాలు రానంతసేపూ అయ్యో, యెలాగమ్మా?" అనిపించేది. నిరుక్తైన సంబంధం తిరిగిపోతే ప్రాణం పోయినట్టే వుంది. ఆస్తి తక్కు

వయినా మళ్ళీ యేదోవొక సంబంధం వచ్చి స్థిరపడగా కొండయెక్కినట్టుంది. కార్యం నాలుగురోజులూ వురకలు వేసింది. ఇలాగ దాన్ని మరోయింటికి పంపి వేసే ప్రయత్నాలు—ఇష్టాపూర్తిగానే చేస్తూ వుండీకూడా—నిన్న సాయంత్రం దాని యింటికది వెళ్ళాక వొక అయ్యచేతిలో పెట్టాక—"

రాధమ్మ మరి మాట్టాడలేక పోయింది.

గిర్రున తిరిగాయి కళ్ళలో నీళ్ళు.

పెదవులు రావిరేక లయిపోయాయి.

అది చూశాటప్పటికి యాజులు కళ్ళూ చెమ్మగిల్లాయి.

ఆ యిద్దర్నీ చూచి కృష్ణవేణి—

భోజనాలు మానేసి ముగ్గురూ పీటలకు జేరబడిపోయారు.

ఇదంతా గమనిస్తూనే వున్న సుభద్రమ్మ గభీమని ముందుకి వచ్చింది.

"ఆడపిల్లని కన్నవాళ్ళ కిదే బాధండీ బాబుగారూ" అంటూ అందుకుంది.

నానాబాధలుపడి, పెంచి, వొకరి ఇంటికి పంపెయ్యడం - కానయితే, లోకం అంతటా వున్నదే ఇది. ఎవరికీ తప్పనిది కూడాను ఇది. మంగళకరం కాని మరోటి కాదు కూడాను. అయినా, చేతులతో దేవేసిన ట్టయిపోతాయి గుండెలు. మా అమ్మాయి కాపరానికి వెళ్ళిన కొత్తలో నేనూ ఇలాగే బాధ పడ్డాను. తరవాత అలవాటయిపోయింది. ఆరేళ్ళనుంచీ అమ్మాయికూడా చాలా చనువు కావడంవల్ల నిన్న రాత్రినుంచీ నాకున్నూ ఎలాగో వుంది, కన్నకడుపు మీమాట చెప్పడాని కేం వుందీ? అవతలివారు వారిని నెత్తిమీద పెట్టుకున్నా కండలో కండ కోసేసినట్టు మనకి తల తిరిగి పోతుంది. అయినా తప్ప దిది, తప్పించుకోనూలేము. ఆ ప్రయత్నం కూడా చెయ్య మసలు. పైగా, దానికోసం ఎంత వుబలాటమూ? ఎంత ప్రయత్నమూ, ఎంత హైరానపడ్డమూ,? ....అయితే, అమ్మాయీ మీరు భోజనం చేస్తేగాని మీ అమ్మా, మీ నాన్నా మెతుకులు ముట్టరు. పులుసు తెమ్మంటారా, చారా?" అనిన్నీ అడిగింది ధోరణి మార్చేసి.

అందరూ ప్రకృతిలో పడ్డారు.

మళ్ళీ కబుర్లలోనూ పడ్డారు.

భోజనాలున్నూ పూర్తిచేశారు.

9

కారు దిగి కృష్ణవేణీ, యెదటింటి చీడీలు దిగి రాజమ్మా వొక్క మాటే గుమ్మం ఎక్కారు.

"ఎక్కణ్ణుంచి వదినా?"

"ఎదటింటివారి అబ్బాయికి పెళ్ళివారు వచ్చారు. చూద్దా మని వెళ్ళగా ఇప్పటిదాకా కూచోబెట్టారు. అక్కణ్ణుంచి వస్తున్నాను."

"రాత్రీ పగలూ రేడియోపెట్టు క్కూచుంటాడూ, ఆపిల్లవాడి కేనా?"

"అవును."

"వయస్సు—"

"మొన్ననే పదిహేడేళ్ళు నిండాయిట."

"పెళ్ళికూతురి కుండవలసిన వయస్సయినా లేదు కదా."

"సంబంధాలు మీద సంబంధాలు వచ్చి పడిపోతూంటే, ఏమి చేస్తారూ? రెండు మాసాల్లో ఇది నాలుగో సంబంధం. కాకపోయినా, పిల్లవాడి తండ్రి వేదశాస్త్రాలు చదివిన వారు, ఉద్యోగస్థులు కారు."

"అంత చిన్నతనంలో పెళ్ళి చెయ్యడానికి శాస్త్రం వొప్పుకుంటుందా? పోనీ, పెళ్ళి కూతురి వయస్సు—"

"మొన్ననే తొమ్మిదో యేడు వెళ్ళిందిట."

"ఛీ, ఛీ! అవతలివారు మనుష్యులా రాక్షసులా?"

రాజమ్మ బదులు చెప్పలేకపోయింది.

అప్పటి కప్పుడే వారు పడమటింటి దగ్గిరికి వెళ్ళారు.

తుంగచాప పరుచుకుని వొత్తులు చేసుకుంటూ వొకచోట కూచునివుంది మహాలక్ష్మమ్మ.

కూచో మని చాప చూపిస్తూ "రావే తల్లి" అంటూ కోడలిని పలకరించి "ఏమయింద' నడిగిం దామె కూతుర్ని.

ముగ్గురూ సర్దుక్కూచున్నారు.

"ఏమయిం" దన్నట్టు తల్లి తనకేసి, మళ్ళీ చూడగా రాజమ్మ అందుకుంది, కృష్ణవేణి నోరకంట చూస్తూ.

"కట్నం ఆరువేలకూ దమ్మిడీ తగ్గమన్నా రవధానులు గారు. ఆడబడుచుల కారుగురికీ ఆరు నూటపదహార్లూ, వియ్యపురాలికి నూటపదహార్లూ, పెళ్ళికొడుక్కి పట్టుతాపితాలూ, వెండిచెంబూ, వెండికంచమూ, రిష్టువాచీ, సైకిలూ—"

"బాగుంది" అంది మహాలక్ష్మమ్మ.

రాజమ్మ కృష్ణవేణికేసి మళ్ళీ చూసింది, వోరకంట.

అది గుర్తించేసింది కృష్ణవేణి.

"వీరికి కట్నం అంటే ఆక్షేపణ లేకపోడమే కాదు, చాలా ఇష్టంగానే

వుంది. మరి కట్నం వద్దంటూనే నన్నెందుకు చేసుకున్నారూ?" అని వితర్కించుకుంది.

"అయినా, చూదాం" అనుకుని "కొడుకు నమ్ముకోడాని కేశాస్త్రం అధికారం ఇచ్చిందో అవధానులు గారికి?" అనడిగింది చురుగ్గా చూస్తూ.

డబ్బు వస్తుం దంటే శాస్త్రం పట్టుక్కూచుంటారా ఏమి టవధానులుగారయితే మాత్రం?" అని ఎదురడిగింది రాజమ్మ అంతకంటే చురుగ్గా చూస్తూ.

"మరి శాస్త్రం చదివిన ప్రయోజనం ఏమిటీ?"

"సంగతులు తెలుసుకోడం."

"తెలుసుకుని?"

"సాగితే అలా నడుచుకోడం."

"ఈ కట్నమే గతా అవధానులుగారికి?"

"తప్పు తప్పమ్మా" అంది మహాలక్ష్మమ్మ, ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకుని తల అడ్డంగా వూపుకుంటూ.

"డబ్బుదగ్గిర గతేమిటి గతి లేకపోవడం ఏమిటి? కాకపోయినా వైభవాల కొరకు దారేమిటీ, తెన్నేమిటి?"

"కట్నం పుచ్చుకోవడం వైభవమేనా?"

"ఆరుగు రల్లుళ్ళకీ ఆరు వెయ్యినూటపదహార్లు కట్నం ఇచ్చా రాయన. దాని విలువ ఆయనకే తెలుసు. కనక, ఆ మొత్తం అంతా ఈ వొక్క కొడుక్కీ రావాలని నిరుకుచేసుకున్నారు.

"నలభై యాభై వేల వడ్డీవ్యాపారం కూడా వుందమ్మా వారికి. లేనివారు కారు" అంటూ సర్దిచెప్పింది మహాలక్ష్మమ్మ.

"పైగా, వొక్క కొడుకు. ఆరుగురు కూతుళ్ళవెనక గారాలకూచి"

"అయితే మాత్రం? ఆడపిల్ల నమ్ముకుంటే వొకటీ, మొగపిల్లవాణ్ణమ్ముకుంటే వొకటీనా? ఎందుకు వచ్చిన చదువు, ఎందుకు వచ్చిన యేళ్ళు?"

మహాలక్ష్మమ్మ మిడుతూ మిడుతూ చూస్తూ వూరుకోగా మాటతోచక రాజమ్మా వూరుకుంది.

"ఆరువేలు కట్నమా? అవతలివారు దీంతో నేలమట్టం అయిపోవలసిందే కాదూ?"

దీనిమీద "వారికేం లోటూ?" అంది రాజమ్మ.

"అంటే?"

"వారికీ పుందిట, యాభై వేల వడ్డీవ్యాపారం"

"అదే వృత్తా వారికి?"

"బెజవాడలో పెద్ద బరందుషాపు కూడా వుంది, వారికి"

"సెబాస్, చాలా బాగుంది వదినా? ఇక్కడ నరమాంస విక్రయం చేసేవారూ, అక్కడ మద్యవిక్రయం చేసేనారూ వియ్యం అందడం చాలా గొప్పగా వుంది"

ఈ సమన్వయం చూసి తెల్లపోయింది మహాలక్ష్మమ్మ.

నోరెత్తలేకపోయింది రాజమ్మ.

"జపం చేసుకోడానికిక అవధానులు గారికి పీపాలతోనే సప్లయి"

"................"

"బహుశా, మొగపెళ్ళివారిలో ఆడవాళ్ళకి మొగవాళ్ళకి కూడా మనిషి వొక్కంటికి దినాని కొక సీసా చొప్పున దాహం యివ్వాలని కూడా నిర్ణయం చేసుకునే వుంటారవధానులుగారు, కాఫీ వుప్మాలతోపాటు"

"................"

"ఎలాంటి పుజ్జీకుదిర్చాడూ భగవంతుడు!"

"......... ...."

"ఛీ, ఎందుకు వచ్చిన బ్రాహ్మణ్యం వదినా? ఆ పెళ్ళిమాట చెప్పుకుంటే మన నోళ్లు కూడా చెడిపోతాయి, వూరుకోండి"

కృష్ణవేణి అన్న వొక్కొక్కమాటా వొక్కొక్కపిడుగు కాగా, తల దిమ్మెత్తిపోయి నోరెత్తలేక, ఇటున్నూ చూడలేక వీధిగుమ్మం కేసి చూసింది రాజమ్మ.

అదేమిటో అని కృష్ణవేణి అలా చూడగా, గుమ్మం దాటకుండానే కోటు తీసివేసుకుంటూ కోటీశ్వరశాస్త్రి వస్తున్నాడు.

"అబ్బాయి వస్తున్నాడా?" అనడిగింది మహాలక్ష్మమ్మ.

ఆమాట పూర్తి కాకుండానే లేచియెదురువెళ్ళి, ఆకోటందుకుని అతనితో కూడా గదిలోకి వెళ్ళింది కృష్ణవేణి.

అది చూసి మిక్కిలీ అనందించింది మహాలక్ష్మమ్మ.

కాని, రాజమ్మ అక్కసు్స పెంచుకుంది.

కట్నం విషయమై కృష్ణవేణి మిక్కిలి నిరసనగా మాట్లాడడం వొకటీ, "మనకంటే పెళ్ళామే మంచిదనుకుంటాడేమో తమ్ము'' డన్న యీర్ష్యవొకటీ అందు క్కారణాలు.

ఉడికిపోయింది దీంతో ఆమె.

వెంటనే రోషంగా అందుకుని "కట్నం మాట ఎత్తాటప్పటికి అగ్గిమీద గుగ్గిలం అయిపోయింది చూశావా నీకోడలు?" అందామె తల్లితో, కళ్ళు తిప్పకుంటూనూ, కంఠం నొక్కుకుంటూనూ.

"పోనీలేవే" అంది మహాలక్ష్మమ్మ.

"బి.ఏ. చదివినా, అబ్బాయి కనపడేటప్పటికి లేచివెళ్ళి కోటందుకుంది. ఇదెక్కువా, పాడుకట్నం ఎక్కువా?" అనిన్నీ అడిగిందామె.

"పాడుకట్నం అనుకోకపోతే, నీచేతకానితనం అనుకోరాదూ?"

"చేతకానితనం యేం వుందే యిందులోనూ?"

"కట్నం విలవ నీకేం తెలుసునూ? ఎక్కడో చచ్చుజల్లి సీమలో పుట్టి దారితప్పి మా కోనసీమలో పడ్డావు"

"నీ కోనసీమా నువ్వూ — పోదూ నేర్చుకుపోయావ్"

"అలాగే పోతాను, తొందరపడకోయ్!"

"ఏమిటే నువ్వు చేసేది?"

"డబ్బంటే అంత చేదుగా వుందా నీకు? కనీసం వెయ్యిన్నూటపదహార్లయినా కట్నం లాగనందుకు మా సీమవాళ్ళు నన్నెంత పీకేస్తున్నారో, తమ్ముడెంత సిగ్గుపడిపోతున్నాడో—"

"సిగ్గెందుకూ, ఇష్టపడి చేసుకున్నాకా?"

"ఇష్టపడ్డాం, ఇష్టపడ్డాం— ఆ యిష్టం ఎలాంటిదో తెలుస్తుంది తొందరపడకు"

"ఏమి చెయ్యతలచుకున్నావే నువ్వు?"

"చూస్తూ వుండు నీకే తెలుస్తుంది"

మాట పూర్తి అయాటప్పటికి సబ్బూ తువ్వాలూ పుచ్చుకుని ముందు కృష్ణవేణి యివతలకి వచ్చింది.

ఏకాయెకీని శాస్త్రి నూతికి వెళ్ళాడు.

ఒక్క క్షణం గదిగుమ్మంలోనే నుంచుని వుండి, తరవాత వెనకాలే వెళ్ళింది కృష్ణవేణి.

కనపడ్డంతసేపూ రాజమ్మ కృష్ణవేణికేసే చూసింది, మట మట లాడుకుంటూ.

కాని "మామ్మో, మాతల్లో, కొంచెం ఆలస్యం అయినా చివరికి రత్నం దొరికింది నాకొడుక్కి" అంటూ మహాలక్ష్మమ్మ చాలా సంబరపడింది.

ఇది విని రాజమ్మ సహించ లేకపోయింది.

"అవిడగారు రత్నమాణిక్యమే, కాదని యెవ రన్నారూః అయితే, ఆరత్నం తాపడం చేసుకోడానికి కివతల తగినంత బంగారం వుండవద్దూః" అంటూ రుంజుకుంది, తల్లి బుగ్గలు పొడిచినంతపనిచేసి.

10

అప్పుడే భోజనా లయినాయి, కృష్ణవేణీ, రాధమ్మా, యాజులూ తాంబూలం వేసుకుంటూ మేడమీద కూచున్నారు.

"ఏమే అమ్మాయీ, ఆ దొప్పెడు అద్దెకొంపలోనూ ఇంకెన్నా ళ్ళిబ్బంది పడతావేః మనకి రెండు మేడ లున్నాయి గదా, మీరుకూడా వూరుకునే వున్నా రేమిటండీః" అంది రాధమ్మ, అటు కృష్ణవేణినీ ఇటు యాజుల్నీ చూస్తూ.

"విన్నావాః" అన్నట్టు తండ్రి తనకేసి చూడగా కృష్ణవేణి మందహాసం చేసింది.

"అమ్మాయి చెయ్యమన్నది నే నెప్పు డయినా కాదన్నా నేమో అడుగు" అన్నాడు యాజులు.

"అది చెయ్యమనాలా, పనికట్టుకునిః"

"పోనీ, ప్రయత్నపూర్వకంగా వొద్దంటేనో అదిః"

తెల్లబోయింది రాధమ్మ.

"అంటేః" అనడిగింది, వొక్క క్షణం వుండి.

"బాగా జ్ఞాపకం చేసుకో. చదువు చాలించుకుని అమ్మాయి ఇంటికి వచ్చి న్నాడే 'ఇదిగో, ఈ చరస్థిరాస్తులన్నీ నీవి' అని దాని కిచ్చేశాను. నీ ఇష్టం వచ్చినట్టు చేసుకో అనిన్నీ చెప్పాను."

"చెబితేః"

"నీకిప్పటి కయినా జ్ఞాపకం రాలేదుటే అమ్మాః"

"ఏమి జరిగిందో నువ్వే చెప్పు."

"ప్రస్తుతం నెలకి రెండువందల యాభై రూపాయలు చొప్పున ఇస్తూ వుండమన్నాను."

"అవును."

"నాన్నా రిస్తున్నారు."

"అవి చాలక నా దగ్గిర నెలకి నూరు రూపాయలు పుచ్చుకుంటోంది, తెలుసా మీకుః" అనడిగింది, పురపుర చూస్తూ, రాధమ్మ భర్తని.

"ఎప్పణ్ణుంచని అడగండి నాన్నారూ" అంది కృష్ణవేణి.

"నీకు పెళ్ళయినప్పణ్ణుంచీనీ. నేనే చెబుతున్నాను మీ నాన్నా రడిగే దేమిటి?"

"నువ్వే ఇస్తున్నావు, నువ్వే చెబుతున్నావు, మరి, నాన్నారిమీద ఏదో నెపం వేస్తా వెందుకూ?"

"నెపం ఏముందే ఇందులోనూ? ఇదంతా ఏమి చేసుకుంటామే మేము?"

"ఇదంతా నాకిచ్చేశారుగా నాన్నారూ?"

"ఇచ్చి?"

"అంతా చూస్తున్నారు. నేను చూసిపెట్ట మన్నాను."

రాధమ్మ మాట్టాడలేకపోయింది.

యాజులు మందహాసం చేశాడు, రెప్పవెయ్యకుండా చూస్తూ.

తానున్నూ చూసిచూసి "పోనీ, ఇక ముందుమాట చెప్పు" అంది రాధమ్మ.

"అదే చెప్పబోతున్నాను. వారిదగ్గిర సోమరితనం కనబడుతోంది కొంచెం. అంత చిన్న వయస్సులో వుండవలసింది కాదిది. దర్జా కావాలి మళ్ళీ; కాని అందుకు తగ్గ పరిస్థితులు కల్పించుకోవా లన్న చూపు కనబడదు. పైగా, మా ఆడ బడుచు ధోరణి అదో మోస్తరుగా వుంటోంది. "వారు స్వతంత్రులా ఆవిడచేతిలో వున్నారా" అని నాకనుమానం. "సాలుకి రెండు వందలే తమకి వస్తాయని రాశారు వారు జ్ఞాపకం వుందా? ఆ రాబడి ఆవిడ ఆస్తిమీద నేమో తెలుసుకోవాలి. అడగడానికి వీల్లేని సంగతి ఇది. దాని కదే తేలుతుంది, సందేహం లేదు."

"కనక?"

"ఒక్క సంవత్సరం పూర్తి కానియ్యి."

"ఇంకా సంవత్సరమా?"

"కాదు, సంకురాత్రి వెళ్ళే దాకాను,"

"సంకురాత్రి — వెళ్ళే — దాకానే?" అంటూ సోఫాకి చేరబడి పోయింది రాధమ్మ.

"ఇంకెన్నాళ్ళుందే సంకురాత్రి?"

"ఇది ఫాల్గునమాసమేగా?"

"అవును."

"ఇంకా పదినెల్లా?"

"పదినెల్లంటే ఏమంత ఎక్కువమ్మా? నాన్నారు గుమాస్తాగా వున్నప్పుడు నువ్వెన్నేళ్ళు ఇబ్బందిపడ్డావో — "

"అప్పుడు మేము లేక ఇక ఇబ్బంది పడ్డాము — నీకేం తల్లీ ఇప్పుడు?"

"మాకు మాత్రం ఏముం దమ్మా ఇప్పుడూ?"

ఉలిక్కిపడింది రాధమ్మ.

ఆమె కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

"అవును, మాదే తప్పు. వెతికి వెతికి నిన్ను లేని ఇంటో పడేశాము" అంటూ గిలగిల్లాడిపోయిం దామె చివరికి.

"అదే వద్దు" అంటూ తల్లి కళ్ళుతుడిచింది కృష్ణవేణిముందు.

"ఆస్తి తక్కువని నాకేమీ బెంగలేదు. విచారం అసలే లేదు. చదువు చూసుకున్నా న్నేను. శ్రద్ధా, దీక్షా, ముందుచూపూ వుంటే చా లనుకున్నాను."

"ఉన్నాయా పోనీ?"

"స్పష్టంగా కనపడ్డం లేదు. మనస్సు మాత్రం మంచిది; కాని కొత్త సమస్య ఎదురయింది నాకు."

"ఏమి టదీ?" అనడిగింది రాధమ్మ ఆత్రంగా.

యాజులు కూడా చకితుడయి చూశాడు.

"ఇంటి యాజమాన్యం వారిదా మా ఆడబడుచుదా? ఇది తేల్చుకోవాలి నేను."

"రాజమ్మ గండ్ర అని అప్పుడే అనుకున్నా న్నేను.

"నువ్వే కాదు నేనూ అనుకున్నాను, నిశ్చయమున్ను అదే. అయితే, ఆవిడ బాగా మాటకారి, చాలా చురుకయింది. అంతేనా, పెత్తనమే ఆవిడదా? ఇదీ నా సమస్య.

"ఇంతలో తేలేటట్టు లేదా?" అనడిగాడు యాజులు.

"పగలు స్కూలు పనితోనే సరిపోతోంది నాకు, నేనక్కడున్న దేదీ నాన్నారూ?"

"అవునవు"నన్నాడు యాజులు.

కాని "అదేమంత కష్టమే తెలుసుకోడం?" అనడిగింది, రాధమ్మ.

"ఉద్దేశం వుంటే క్షణం చాలు" అంది కృష్ణవేణి.

"అవుద్దేశం ఎందుకు పెట్టుకున్నావు కాదూ?" అనబోయింది రాధమ్మ. మాట నాలుక చివరికే వచ్చేసింది; కాని తమాయించుకుంది కష్టంమీద. దాంపత్యం ఎంత కొత్తదో పగలంత వ్యావృత్తి యిద్దరికీ కూడా మరి. చూసి చూసి కృష్ణవేణి అందుకుంది.

"సంసారం నిష్పేచీగా జరిగిపోయినంత కాలమూ ఏ యిబ్బందీ లేదు. ఘూహాఘూ నేనూ మేడలో వుండి సుఖపడాలని లేదనుకోకు నాకు. దేనికయినా

ఒక పద్ధతీ ఒక నియమమూ వుండాలి. నేను చేసిన పని విషమిస్తే నాన్నారు బాధపడతారు. నేనది చూడలేను"

"................"

"మాకది శ్రేయస్కరమూ కాదు"

ఇది విని యాజు లానందపరవశుడయిపోయాడు.

"దానివల్ల నాకు జయంకూడా కలగదు"

"అదంతా యెవరు కాదన్నారేః"

"కాదన్నారని కాదమ్మా! అలాటిదేమీ తటస్థించ కూడదంటే మాయింటి సంగతి అంతా నా కవగాహన కావాలి. అందుకోసమే నేను సంవత్సరం గడువు పెట్టుకున్నాను"

"మరి, మీ అత్తగారు——"

"ఆవిడ అత్తగారు కారు నాకు, నువ్వే ఆవిడ"

రాధమ్మ సంబరపడుతూ చూసింది యాజులు కేసి.

"మనుషుల చిత్తవృత్తి పరిశీలించడానికొక్క సంవత్సరం కంటే ఎక్కువ అక్కర్లేదు. ఇంతలో చిన్న ఎత్తున బతకడమూ చేతనవుతుంది నాకు"

"ఈలోపున వారెన్ని గుంజాటనలు పడతారోః"

"పడతారో అనుభవిస్తారో"

"సెబాస్" అన్నాడు యాజులు.

మిడుతూ మిడుతూ చూసింది రాధమ్మ.

"ఒకరిసొత్తు మరొకరికి స్వాధీనం కావాలంటే మాటల్లో పనికాదు. నీ ఐశ్వర్యం తక్కువదిన్నీ కాదు"

"కనకనే నాకీబాధ"

"నాన్నా రెంత కష్టపడితే నువ్వింత ఐశ్వర్యవంతురాలవయినావో ఎప్పుడయినా ఆలోచించుకున్నావాః"

కృష్ణవేణి యిలా అడిగాటప్పటి కావృద్ధదంపతులకు తమ ప్రారంభ జీవితం అంతా నెమరుకి వచ్చింది.

అందులో వొక ఘట్టం తక్కున జ్ఞాపకం వచ్చింది రాధమ్మకి.

11

యాజులు నెల్లూరి జిల్లాకోర్టులో గుమాస్తాగా వుండినప్పటి సంగతి.

ఇక నెలా పదిహేనురోజు లుందనగా, సంకురాత్రికి, రాధమ్మని పుట్టింటి వారు తీసుకువెళ్ళరని నిశ్చయం అయింది.

అప్పటి కామె పద్దెనిమిదేళ్ళపిల్ల.

పండుగ లనీ పబ్బా లనీ అచ్చట్లనీ ముచ్చట్లనీ కిందా మీదా పడిపోతూ వుండే వయస్సు.

దగ్గరగా వున్నంత కాలమూ పుట్టింటివా రామెకి బాగానే తీర్చేవారు ముచ్చట్లు: కాని పిఠాపురానికీ నెల్లూరికీ రానూ పోనూ కూతురికీ అల్లుడికీ కావలసిన రెయిలుఖర్చులు ఎవరు పెట్టుకున్నా ఆ మొత్తం తేలాటప్పటికి వారికి గుండె లాగిపోయాయి.

ఇది ఆలోచించి రాధమ్మ కూడా సరిపెట్టుకుంది చివరికి.

మొదట మాత్రం తండ్రి రాసిన వుత్తరంచూసి నిర్ఘాంతపడిపోయిందామె.

ఆమె ఈ రూపం యాజులు కళ్ళల్లో నిలిచిపోయింది.

అతని హృదయం కొట్టుకుంది; కాని వొక్క క్షణంలో తేరుకుని ఆమె కళ్ళల్లోకి చూసి తన వెచ్చని పెదవులతో తాకి ఆమె పెదవులకు చలనం కలిగించుకున్నాడు.

"మడికట్టుకోండి" అంటూ ఆమె వంటింటలోకి వెళ్ళిపోయింది, తరవాత.

అతను తాపితా కట్టుకున్నాడు.

కుచ్చెళ్ళు పోసుకునేటప్పుడు "రెండేళ్ళకిందట విజయదశమినాడు నీ అత్తవారిచ్చిన సాదా తాపితా ఇది. జ్ఞాపకం వుందా? ప్రతీ సంవత్సరమూ పెద్దపండుగలకు నీ అత్తవారిచ్చిన బహుమతులు కట్టుకుంటూనే వున్నావు; కాని "పుట్టింటివారిస్తూనే వున్నారు గదా, లోటులేదు గదా" అని అనుకుంటు న్నావే గాని రాధకి నువ్వొక్కచీర అయినా కొనిపెట్టావా పాపం? చిలకవంటి పెళ్ళానికి మొగుడు చూపించవలసిన మురిపెం యింతేనా? పోనీ, వొక్క మంచి రైక అయినా కుట్టించావా నువ్వు? నీకిది బాగుం దనిపించిందా?" అంటూ ఎవరో నిలవతీస్తున్న ట్టనిపించింది.

వల్లమాలిన సిగ్గు వచ్చి వూదరగొట్టేసింది, దీంతో అతణ్ణి.

దానిమీద "ఇప్పుడయినా రాధ కొక మంచి చీర కొని యివ్వా"లను కున్నాడు.

"ఇచ్చి తీరాలి. ఈ పండుక్కి కొత్తచీర లేని లోటు రానివ్వకూడదు" అని దృఢపరుచుకున్నాడు.

కాని డబ్బేదీ?

ఏనెలజీతం ఆనెలకే చాలీచాలకుండా వుంది.

అక్కడికీ నెల్లూరిలో యిళ్ళ అద్దెలు చౌక కనక సరిపోయింది, లేక పోతే యెన్ని పడిదుడుకులు పడవలసివచ్చేదో దినమ్మా?

రాధమ్మ కూడా బాగా పొదుపుచేసే మనిషి కనక ఆట సాగుతోంది గాని యెన్ని అరువులూ—యెన్ని అప్పులూ పెరిగిపోయేవో. నెలనెలా.

ఏమయినా, చీర కొనితీరాలని శపథం చేసుకున్నాడు.

మరి డబ్బు?

ఖర్చులు తగ్గించుకోడం తప్ప మరో మార్గాంతరం కనపడలేదు.

ఆలోచించగా, రాధమ్మ చేసే ఖర్చుల్లో దూబరా యేమీ లేదు.

దూబరా కాకపోయినా, తాను చేసే ఖర్చుల్లోనే వుంది తగ్గించుకోడానికేమాత్రమో వీలు.

అదే తగ్గించుకోవా లనుకున్నాడు.

అది మొదలు.

నాటకాలకు వెళ్ళడం మానేశా డతను.

పుస్తకాలు కొనడం మానేసి భాండాగారానికి వెళ్ళడం మొదలుపెట్టాడు.

వినోదయాత్రలు కట్టిపెట్టేశాడు.

"ఖర్చులు మేమే పెట్టుకుంటా" మన్నారు చనువుగల స్నేహితులు; కాని "ఛా, ఛా, అదేంమాట? నాకంటే ఉదారులు కామోను మీరు మహా! వెళ్ళండి వెళ్ళండి." అంటూ గదిమి పంపేశాడు వాళ్ళని.

కోర్టుకి వెళ్ళేటప్పుడూ వచ్చేటప్పుడూ నడక ప్రారంభించాడు, ఎంత యెండయినా.

మధ్యాహ్నం కోర్టులో, ఫలహారం వొక్కటే కాదు కాఫీ కూడా మానుకున్నాడు.

ఆబాపతుల కోసం ఖర్చుపెట్టే డబ్బెప్పటికి కప్పుడు సేవింగ్సు బాంకిలో వెయ్యసాగాడు, రూపాయకు తక్కువ కాకుండా.

ఇంకా యేమిటేమిటో చేశాడు; గాని పొద్దుటి పూట ఇంటి దగ్గిర కాఫీ పుచ్చుకోడం మాత్రం మానుకోలే దతను.

12

ఆవేళ పెద్దపండుగు.

తెల్లవారాటప్పటికి వీధంతా రకరకాల ముగ్గులతో నింపేసింది రాధమ్మ?

తరవాత, ప్రొద్దుపొడిచాటప్పటికి యాజులు కిచ్చి తాను కాఫీ పుచ్చుకోడం—తొమ్మిదిన్నర అయేటప్పటికి వంట పూర్తిచెయ్యడం—ఆచెయ్యడంలోనూ చక్కెర పొంగలీ, వంకాయబజ్జీ కూడా చెయ్యడం—మామూలుగా కాక కొసిరి కొసిరి ముందతనికి వడ్డించడం—తరవాత తానున్నూ భోజనం

చెయ్యడం—ఇల్లంతా సద్దుకోడం—పనిమనిషికిన్నీ అవీ యివీ పెట్టడం—కాస్సేపు విశ్రమించడం—అగరునూనె రాసి ముందతనికి దువ్వి తానూ తలదువ్వుకోడం—బొట్టూ కాటుకా పెట్టుకోడం—మూడయ్యేటప్పటి ముంద తని కిచ్చి తానున్నూ మళ్ళీ కాఫీ పుచ్చుకోడం—అతని నోటికి తమలపు చిలక లందిస్తూ తాను గూడా తాంబూలం వేసుకోడం—ఈ అడావుడిలో మునిగిపోయి ప్రపంచం మరిచిపోయిం దామె.

కాఫీలు పుచ్చుకోడమూ, భోజనం చెయ్యడమూ తప్పించి తనకి మరేమీ పని లేకపోయినా యాజులూ మరిచి పోయాడప్పటిదాకా ప్రపంచం.

అయితే, ఆమె వ్యావృత్తి వేరూ, అతని వ్యావృత్తి వేరూనూ.

ఖర్చులు తగ్గించుకోడమూ, తద్వారా తన పుబలాటం తీరే సన్నివేశం కల్పించుకోడమూ—ఇవి అనన్యసాధ్యాలు అతని దృష్టిలో.

ఏమంటే?

అంతమంది కోర్టుగుమాస్తాగాళ్ళున్నారు. మరి, వొక్కడయినా చెయ్య గలిగాడా యిలాంటి ఘనకార్యం?

కనక, యిదంతా రాధమ్మకి తెలియాలి.

తెలియాలంటే చూసి గ్రహించుకోగలిగేటంత ప్రతిభా వంతురాలు కాదామె, తానే విప్పిచెప్పాలి.

చెబితే మాత్రం డంగయిపోతుంది, సందేహం లేదు.

కాని, వెంటనే చెప్పేస్తే గాంభీర్యం చెడుతుంది.

తనక్కూడా ఉత్సాహం పోతుంది.

కనక?

పనంతా పూర్తి చేసుకుని కట్టుకోడాని క్కొత్తచీర లేనందుకు చాలా చిన్న బుచ్చుకుంటుం దామె.

పుట్టింటివారిమీద అసంతృప్తి కనబరుస్తుంది.

ఇంటో కూచుంటుంది, వీధి మొగం చూడకుండా.

కొత్తచీరలు కట్టుకున్న ఆడపిల్లలు కనబడతే తాళుకో లేదు మరి.

అయితే, ఆస్థితి యెంతో సేపుండ నివ్వగూడదు.

ఉండనిస్తే వ్యవహారం యెదురు తిరుగుతుంది.

"మావాళ్ళు తీసుకు వెళ్ళకపోతే పోయింది, వారయినా వొకచీర కొనగూడదూ?" అనుకుంటుంది.

"ఇప్పుడు కొనలేదనుకోడానికి వొకప్పుడు మాత్రం కొనివుంటేనా అసలు" అనుకుంటుంది.

"మీరయినా కొనగూడదు టండీ?" అంటూ అడిగివేస్తే అడిగి వెయ్య వచ్చు కూడా, తనని.

కనక అలాంటి ఆరాటం ప్రారంభం కాకుండానే గమ్మత్తు చెయ్యాలి తాను.

దాంతో, కొండంత ఆశ్చర్యపడిపోవా లామె.

ఉక్కిరిబిక్కి రయిపోవాలి.

అమాంతంగా వచ్చి తనమీద పడిపోవాలి, ఆనందం పట్టలేక.

కంఠం పెనవేసుకోవాలి.

వొళ్లోకూచోవాలి, బుగ్గకి బుగ్గ అనించి.

"చాలా మంచివారండీ మీరు. పండుగు ముచ్చట బాగా తీర్చారండి నాకు. మావాళ్ళకంటే మీరే నయమండీ. మహామంచిచీర తెచ్చారండీ. రైక కూడా—కుట్టించి మరీనీ. అయితే నన్నడిగి మచ్చు పట్టుకు వెళ్ళలేదు గదా, కొలత లెలా వచ్చాయండీ మీకు? అబ్బో! ఎంత బాగుందో? తొడుక్కుంటే పూసినట్టెలా సరిపోయిందో? చీరకి తగిన రైక తెచ్చారండీ మీరు, రెండింటికీ మహా బాగా కలిసిందండీ కవ. పాము మీసం లాగ ఎంత నాజూగ్గా వుందో చీర? కట్టుకుంటే, నాకెంత నిండు వచ్చిందో?" అంటూ యిలాగ వుబ్బి తబ్బిబ్బయి పోవాలామె.

"ఈమాటు పిఠాపురం వెళ్ళినప్పుడు మావాళ్ళింత మంచిచీర పెట్టక పోతే వూరుకోను" అనుకోవాలి.

అంతటితో ముగియకూడదు.

ఇరుగు పొరుగు వాటాల్లోకీ యిళ్ళకూ వెళ్ళి, తన, చీరా రైకా అక్కడి యువతులకు చూపించాలి.

"మావారు కొన్నా" రని చెప్పాలి వాళ్ళకి.

ఆమె చుట్టూ మూగాలి వాళ్ళు.

ఆచీరా ఆరైకా చూసి వాళ్ళు గుటకలు మింగాలి.

తమ భర్తలు తమ కలాంటివి తెచ్చి యివ్వనందుకు చిన్న బుచ్చు కోవాలి వాళ్ళు.

"యాజులుగా రెంత మంచివారో?" అనుకోవాలి వాళ్ళు.

"అందచందా లాయనకు తెలిసినట్టెవరికి తెలుసునూ?" అనిన్నీ అను కోవాలి వాళ్ళు.

"బట్టల నాణ్యమూ, ఎవర్తికేరంగు నప్పుతుందో అదీ ఆయనికి బాగా తెలుసు" ననికూడా అనుకోవాలి వాళ్ళు.

"మావారి నడిగి డబ్బు పుచ్చుకుని యాజులుగారి చేత తెప్పించుకోవాలీ మాటు" అని నిశ్చయించుకోవాలి వాళ్ళు.

కోడళ్ళు కొందరు పుట్టిళ్ళకు వెళ్ళివుంటారు.

ఉన్నవాళ్ళకే చూపించాలి రాధ.

కోడళ్ళు కొందరు వెళ్ళినా ఆడబడుచులు కొందరు వచ్చి వుంటారు, మొగుళ్ళతో, వాళ్ళకీ, చూపించాలి.

తన అదృష్టం మెచ్చుకోవా లామె.

తననీ మెచ్చుకోవాలి బాగా.

బాగా అంటే చాలదు "మీవంటి మొగుడిచుట్టుపట్ల యెవర్తి కున్నాడూ?" అనాలి.

"మీరుణం తీర్చుకోలేనండి" అనికూడా అని మళ్ళీమళ్ళీ కౌగిలించుకోవాలి, తనని.

ఇల్లంతా గందరగోళం చేసెయ్యాలి, చివరికి.

సమయం కాకుండా యిప్పుడే చెప్పేస్తే యింత అందం వస్తుందా?

ఈసుఖం కలుగుతుందా?

ఈదర్జా కనపడుతుందా?

కనక, మహాగుట్టుగా వుండా లనుకున్నా డతను.

ఉన్నాడు కూడా.

కాని వుండలేకపోయాడు.

ఉరకలు వేసుకు వచ్చేసిం దుత్సాహం.

కడుపుబ్బి పోయింది.

కాళ్ళు తేలిపోయాయి.

వెతుక్కుంటూ ఆమె వున్నచోటికి వెళ్ళాడు వెంటనే.

"ఏమి కావాలండీ?" అందామె.

"అబ్బే, ఏమీ లేదు" అని వెనక్కి వచ్చేశా డతను.

కుర్చీలో చతికిలబడ్డాడు.

పుస్తకం చూదా మనుకున్నాడు, చూడలేకపోయాడు.

ఎప్పుడూ లేంది, నల్లి కుట్టి నట్టయింది.

పైగా "అలాంటి పెళ్ళాం దగ్గిర యింత రహస్యమా?" అని యెవరో నిలవతీసి నట్టయింది.

"నువ్వు చెయ్యవలసిన పనే చేశావు. ఇందులో నీఔదార్యం యేమీ లేదు" అన్నట్టున్నా అయిందీ.

గభీ మని లేచి మళ్ళీ వంటింటిలోకి వెళ్ళాడు.

మజ్జిగ వడ్డించుకుంటోం దామె.

"ఎందుకండీ?" అంది.

కాని మనస్కరించలే దతనికి.

"తమాషా చేస్తే తప్పా?" అనుకున్నాడు.

ఊరికే వెనక్కి మళ్ళడానికి వీలులేక "మంచినీళ్లు కావా" అన్నాడు.

ఆమె లేవబోయింది.

కాని "వద్దువద్దు, నేనే పుచ్చుకుంటానులే" అంటూ వెళ్ళి గ్లాసు బిందెలో ముంచుకుని తెచ్చుకున్నాడు.

మరి పుచ్చుకున్నాడా?

గ్లాసు నోటిదగ్గిర మాత్రం పెట్టుకుని, తొణక్కుండా మెల్లిగా నడిచి వచ్చి, ఓమాటు వెనక్కి చూసి, గ్లాసెడు నీళ్ళూ పారబోశాడు వీధిలోకి వెళ్ళి.

ఏమయినా సరే యిక గుట్టుగా పడివుండవలసిందే అనుకుని కూనిరాగం తీసుకుంటూ వెళ్ళి మంచాన వాలాడు.

కాని పడుకోలేక పోయాడు.

ఇంటో వున్నంత సేపూ మంచంకోసం పాకులాడతారు చాలామంది.

మంచం నడానే కూచుంటారు కొందరు, పోసుకోలు కబుర్లు చెబుతూ కూడా.

శ్రమపడినప్పుడు మాతృక్రోడం అవుతుంది మంచం.

యోగిలాగ నిశ్చలంగా వుండాలంటే మంచం వొక్కటే తగిన ఆధారం.

ముఖ్యంగా తెనుగువాడికి ఏమి లేకపోయినా మంచం వుండాలి.

పైగా నెల్లూరి కవాచీమంచం అది.

మెత్తని పరుపు.

తెల్లని దుప్పటీ.

పక్కన, మనిషి పొడూగునా రగ్గు.

దోమతెర.

అయినా పడుకోలేకపోయాడతను.

చీమలూ జెర్రెలూ పాకినట్టుంది వొళ్ళంతా.

"ఏమి టీ వేషం?" అని ఎవరో అడిగినట్టయింది.

"అంత చాకిరీ చేస్తోంది నీకోసం. నీలాగ, నువ్వు తనని మెచ్చుకోవా లనుకుంటోందా? ప్రేమ అంటే ఏమిటో ఎరుగదువా నువ్వు? ఇంగ్లీషు చదువు కున్నావే, మరి, దొర లిలాగే చూస్తారా దొరసానులను? నేర్చుకుపోయావు, లే లే, యీదురోమంటూ చేసుకుంటోంది పని, వెళ్ళి చెప్పు సంబరపడి ఉల్లా సంగా చేసుకుంటుంది పాపం" అనిన్నీ మందలించినట్టయింది.

దిగాలంటే లేచికూచోవాలి, చివరికి రావాలి, దిగాలి - ఇంత యెందుకని గభీమని దిగజారేశాడు కిందికి.

మళ్ళీ బయలుదేరాడు.

కాని కూటంలోకే కనపడుతోంది, యిల్లుకడుగుతూ ఆమె.

ఇప్పుడెలాగా చెప్పడం?

ఏమంత మునిగిపోయిందనీ యిప్పుడు చెప్పడం?

"ఇన్నాళ్ళ కోచీర కొన్నారే, ఎలాగయితే?" అనేస్తుందేమో ఆమె?

గిరిక్కున మళ్ళాడతను.

చురుక్కున వూహ తట్టింది "ఎక్కడికయినా వెళ్ళి వస్తేనో?" అని.

బాగానే వుంటుంది, ఈ తహతహా తప్పుతుంది; కాని తీరా వెడితే సమయానికి రాలేకపోతే?

ఇలా అనుకుని కూటంలోనే పచారు మొదలుపెట్టాడు.

పచారంటే, "మందపాదవిన్యాసం" గీర్వాణంగా చెప్పాలంటే.

కాని గబగబా అడుగువెయ్యసాగాడతను.

ఎంతకీ పని తెమల్చుకోలేకపోతోంది మరి, రాధమ్మ లోపల.

అంత మందకొడి అయితే యెలాగా?

ఈ చిరాకుతో ఆమె క్కలగవలసిన తొందర అతని క్కలిగింది.

కాని, వొక్క క్షణంలో గుర్తించుకున్నాడది.

లోపల్లోపల నవ్వుకున్నాడు.

"హు! ఏమిటీ తిప్పలు?" అనుకున్నాడు, వెంటనే.

"పని యేమట్టుకయిం"దని అడిగితే కొంచెమయినా తొందర పుడుతుం దేమో ఆమెకి" అనుకున్నాడు.

సాచివేశాడడుగు.

కాని, "అలా అడిగితే కనిపెట్టేస్తుంది" అనుకున్నాడు.

"ఇక్కడకా" దనుకుంటూ వీధి అరుగు మీదికి వెళ్ళిపోయాడు.

వెళ్ళాడు, "కనకాంబరా"లంటూ కేక వినవచ్చింది.

చూడగా, పూలబుట్ట వీపుమీద పెట్టుకుని వొక ముసలమ్మ వస్తోంది, కర్రమీద ఆనుకుని వంగి నడుస్తూ.

"ఛీ" అనుకున్నాడతను, పైకే.

"ముసలివగ్గులా కనకాంబరాలమ్మడం?" అనుకుని అసహ్యించుకున్నాడు.

బజారునుంచి వస్తోంది, ఆచారివీధికి వెళ్ళిపోతోందామె.

గుమ్మం దాటేసింది కూడా.

"పువ్వులు కొనుక్కుందో లేదో రాధ?" అనుకున్నాడు.

"అప్పుడు కొనబోతే వస్తాయా పువ్వులు?" అనుకున్నాడు.

"మనం కొత్తచీర తెచ్చాంగదా మరి పువ్వుల్లేకపోతే యెలాగా?" అనిన్నీ అనుకున్నాడు.

"మనిషి ముసలిదయితే పువ్వులు ముసలివవుతాయా?" అని సద్ది చెప్పుకున్నాడు.

"ఏయ్" అన్నాడు ఆమె సందుమళ్ళకుండా.

"ఓ పువ్వుల ముసలమ్మా, నిన్నే" అన్నాడు.

"పువ్వులు కావాలటనా అయ్యా?" అందామె, అక్కడే వుండి యిటు చూస్తూ.

"అమ్ముకోవా?"

"నువ్వు కొనుక్కోవా!"

"మరి, అక్కడే వుంటావేం?"

"మరి, ఇక్కడికి వచ్చేదాకా చూస్తూ వూరుకున్నావేం?" తెల్లపోయాడు దాంతో.

"చింత చచ్చినా పులుసు విరగలేదన్నట్టు, ముసలితనం వచ్చినా నెల్లూరి నెరజాణతనంపోలే"దనుకున్నాడు.

చూడగా "ఏందయ్యా, గమ్మున వుండిపోయావూ?" అనడుగుతున్నట్టు చూస్తోందా పూవుబోడి.

ఏమిటీ చెయ్యడం?

చీరకి సాయం పువ్వులు కూడా తానే కొంటే మురిసిపోదూ రాధ?

కాని, యెవరయినా చూస్తారేమో?

అనుమానిస్తూనే పిలిచాడామెని.

చూడగా పువ్వులు బాగానే వున్నాయి.

రెండణాల విమ్మన్నాడు, అణావే అయితే చాలవేమో అని.

నూరయినా వుంటాయో లేదో నాలుగుమాట్లు చేతిలో పెట్టిందామె, కొసిరికొసిరి.

''ఇంతేనా రెండణాలకూ?''

''ఎన్ని రెట్లున్నాయో చూసుకోవయ్యా''

''..............''

''రాజాపువ్వులు కాదంటయ్యా, రోజాపువ్వు లెందుకు పనికివస్తాయీ పీటిముందు?''

"..................."

"ఆడవాళ్ళు బేరంచేస్తే అన్నిస్తా నంటయ్యా, అసలు?"

తెల్లపోయా డత నాధోరణి చూసి.

అది గుర్తించి "ఇదే కొనడమా ఏందయ్యా పువ్వులు?" అని సాగదీసు కుంటూనే వెళ్ళిపోయిం దామె, టక్కూ టక్కూ కర్ర అనుకుంటూ.

అతనిలా వీధిలోనుంచి వెళ్ళాటప్పటికి వంటింటోనుంచి అలా రాధమ్మ వచ్చింది పని పూర్తిచేసుకుని, కూటంలోకి.

"అదేమి" టంది వస్తూనే.

"కనకాంబరాలు."

"కొన్నారా?"

"అవును."

"ఎంత వవి?"

"బేడవి."

"...........అయ్యో"

"ఏం?"

"ఎన్నండీ?"

"లెక్కపెట్టలేదు. నూరింటికి తక్కువ వుండవు."

"ఎవరి దగ్గిర—"

"నడుంవంగిపోయిన ముసిలిపండు—"

"అణాకే నూరిచ్చిందే పొద్దున్న నాకది?"

నిర్విణ్ను డయిపోయా డతను.

"అయితే లెండి అణా నష్టానికి బాధపడకండి, వంద రూపాయల లాభం?"

"అదేమిటి?"

"ఇప్పు డిప్పుడే యెర్రగులాబీ పువ్వు లిచ్చి వెళ్ళింది వాళ్ళ రమణ కనకాంబరాలు దొరకలేదని బాధపడుతూ."

"అయితే?"

"దాని కిచ్చేస్తాను మనం బదులుతీర్చినట్టూ అవుతుంది, దాని ముచ్చటా తీరుతుంది."

ఇలా అంటూనే అతనిచేతిలో వున్న పువ్వులు నొల్లుకుని పెరట్లోకి చక్కాపోయింది రాధమ్మ.

"అణే కాదు బేడా నష్టమే?" అనుకుంటూ పడకటింటి వసారాలోకి వెళ్ళిపోయాడు యాజులు.

13

ఉన్న చీరల్లో మంచివి నాలుగుపట్టుకువచ్చి "వీటిలో ఏది కట్టుకోను చెప్పండి" అంటూ వచ్చి యాజులు పక్కన కూచుంది రాధమ్మ.

"నన్నడగడం ఎందుకూ?"

"మంచిచీర కట్టుకోడం మీకోసమా నాకోసమా?"

"నిజమే అనుకో. అందులో వొక్కటీ కూడా నేను కొన్నది కాదు. మీ వాళ్ళిచ్చినవీ, ఏరి నువ్వు కొనిపించుకున్నవీనీ."

"అయితే?"

"వాటిలో కొన్ని బాగున్నాయనీ, కొన్ని బాగా లేవనీ చెప్పడానికి నాకేమి అధికారం వుందీ?"

"అదేమిటండీ?"

"ఏం?"

"మీరుచి ఏమిటో చెప్పడానికేం?"

"చెబితే?"

"మీరేది కట్టుకోమంటే అది——"

"నాకేదీ నచ్చక పోతే?"

"చెప్పండి పెడర్థాలు తియ్యక."

ఇలా గునుస్తూ తన ఎడమచెయ్యి అతని కంఠానికి చుట్టవేసి, కుడిచేత్తో గెడ్డం పట్టుకుంది. తల అడ్డంగా వూపుకుంటూ.

వొళ్ళు జల్లుమం దతనికి దాంతో.

ఆనందం వుక్కిరిబిక్కిరి చేసింది.

మాటరాక గంభీరంగా మాత్రం చూశాడు.

"చెప్పరూ?" అం దామె, మొగంమీద మొగంబెట్టి.

ఇక ఆగలేకపోయాడు.

"నేను మానెయ్యమన్నవి మానేసి, కట్టుకోమన్నది—'

"కట్టుకుంటానండి."

"నిజంగా?"

"వొట్టండి."

"అయితే, అవన్నీ పెట్టెలో పెట్టేసి రా."

ఆమె కేమీ అర్థంకాలేదు.

అయినా, ఏదో కారణం లేకుండా అత నలా అన డని యెరుగును కనక,—అతని మాటకి అడ్డుకూడా చెప్పలేదు కనక, అవి పెట్టెలో పెట్టేసి మళ్ళీ పక్కని కూచుని "మరి చెప్పండి" అంది.

అతనికి నవ్వు వచ్చింది.

ఆపుకున్నాడు.

ఉద్వేగం హెచ్చింది.

అణుచుకున్నాడు.

తొందర పుట్టింది.

నిగ్రహించుకున్నాడు.

గంభీరంగా చూశాడు.

తాఫీగా లేచాడు.

దర్జాగా గదిలోకి వెళ్ళాడు.

లాఘవంగా టేబిలు సొరుగు లాగాడు.

మెల్లిగా వొక పొట్లం తీశాడు.

బెల్లించి చూస్తూ పక్కన కూచుని ఆ పొట్లం చేతిలో పెట్టాడు.

ఆమె చేతులు గబగబలాడిపోయాయి.

విప్పి చూడగా, అల్లనేరేడుపండు చాయలో నిగనిగలాడుతూ పుల్లంపేట జరీచీర.

చకిత అయిపోయిం దామె.

"ఏమటండి యిది ? ఎక్కడి దండి ? ఎలావచ్చిందండి" అంటూ ఆగి ఆగి అడిగిం దామె, డగ్గుత్తిక, పట్టుకోగా ధారాళంగా మాట్టాడలేక.

బదులు చెప్పలే దతను.

ఆమె ముంగురులు నిమిరాడు "చెప్పుకో" అన్నట్టు పెదవులు బిగించుకుని తల యెగరవేసుకుంటూ.

"చూశారా"

"నువ్వు చూస్తేగదా చీర?"

మడత విప్పిం దామె, అతనికి బదులు చెప్పలేక.

మైజారు చూసి పరవశ అయిపోయింది

"చూశాను, మరి, చెప్పండి"

"చెబుతాను వెళ్ళి కట్టుకురా"

"కట్టుకోనా యేమిటి, చెప్పండి"

"చెప్పనా యేమిటి కట్టుకురా"

గదిలోకి వెళ్ళి ఆమె మడత అంతా విప్పగా యేదో కిందపడింది.

"ఇందులో పట్టుజాకెట్టు కూడా వుందండీ"

"తొడుక్కురా"

యాజు లిక్కడ మాట్లాడకుండానే కూచున్నాడు; కాని "మామిడిపిందె లెంచక్కున్నాయో;" "బాబోయ్! పద్దెనిమిది మూళ్ళ పొడుగున్న ట్టుంది" "ఇలాంటివి వొక్కటీ పెట్టలేకపోయారు మావాళ్ళు" "ఎన్నాళ్ళనుంచో మనసు పడుతున్నా నీరంగుకోసం, పాపం, చెప్పినట్టు తెచ్చి పెట్టారు'' ''గూడకట్టుకి లొంగకపోతే, నెల్లూరికట్టే కట్టుకుంటాను, నాకేం చేతకాదా. యిష్టంలేదా?'' అంటూ యిలాగ రాధమ్మ అక్కడ మాటమీద మాట అనేసింది.

అదంతా విని చాలాసంతోషించా డతను.

తరవాత, ముసిముసినవ్వులు నవ్వుకుంటూ వచ్చి అతని పాదా లంటి కళ్ళ కద్దుకుని, వొళ్ళో కూచుంది ''యిదెలా వచ్చింది చెప్పరూ ?'' అనడుగుతూ.

"పుల్లంపేటలో వొక దేవాంగి నేశాడు"

"అలాగా"

"అది తెప్పించి, నాతా సుదర్శనశెట్టి నెల్లూరి బజారులో పెట్టి అమ్మాడు''

"సరే"

"నేను కొన్నాను"

"బాగుంది"

"నువ్వు కట్టుకున్నావు"

"ఎలా వచ్చిందన్నాను"

"మళ్ళీ మొదలా?"

"మరి, నా ప్రశ్న అలాగే వుండిపోయింది కదూ?"

"లేదు బాగా ఆలోచించుకో"

"పోనీ, యిది చెప్పండి, డబ్బెక్కడిదీ?"

"మన యింటోదే"

"నాకు తెలియకుండా—"

"రహస్యంగా మిగిలిస్తే—"

"ఎవరూ"

"నేను"

"ఎలా మిగిల్చారూ?"

రెప్పవెయ్యకుండా చూశా డతను.

"చెప్పరు కాదూ? అయితే నన్ను—"

"ఆగు ఆగు. ఇవాళ అలాంటిమాటలు రాకూడదు"

"అయితే చెప్పండి మరి"

యాజులు జరిగిం దంతా చెప్పాడు.

"నిజంగా?'' అనడుగుతూ చెయ్యి చాపిం దామె.

"అక్షరాలా నిజం. ముమ్మాటికీ నిజం'' అంటూ అతనా చెయ్యి గిల్లాడు.

ఆమె మనస్సు గుబగుబ లాడిపోయింది.

హృదయం నీరయిపోయింది.

కళ్ళల్లో నీళ్ళు గిర్రున తిరిగాయి.

"చూశారా? నాచీరకోసం కాఎండలో నడచివెళ్ళారా?'' కడుపు మాడ్చుకుని వుసూరుమంటూ పనిచేశారా అక్కడ? చీర లేకపోతే నాకు పండుగు వెళ్ళదనుకున్నారా? నేను రాకాసినా!''

ఇక మాట్టాడలేక, అతని మెడపట్టుకుని దుఃఖించసాగిం దామె.

అది చూసి మొదట కొయ్యయిపోయా డతను.

తా ననుకున్నది లేకపోగా, పైగా, యీపులకం.

దీంతో, ఆమె హృదయం బహుచక్కగా అవగాహన అయిం దతనికి.

ఆమె ప్రణయసరణిన్నీ సుగమం అయింది.

కాగా, అంతలో తేరుకుని "ఏడుస్తావా? నేనేది వద్దనుకున్నానో అదే చేస్తావా? ఇలా చూడూ. అబ్బే! అయితే నీకూ నాకూ మాటల్లేవు. నాకూ నీకూ జత లేదు'' అంటూ మూతి బిడాయించుకుని ఆమె మొగం పైకెత్తి కొంటె చూపులు చూశా డతను.

ఏడు పల్లా నవ్వయిపోయిం దామెకి.

"మరి నాతో యెందుకు చెప్పారు కారూ? నేను మాత్రం తగ్గించుకోక పోదునా? కాఫీ మానుకోకపోదునా? అలా చేస్తే మీక్కూడా జామారు రాక పోవునా?''

"ఇప్పుడు రాకపోతేనా?''

"ఏదీ చూపించరూ?''

ఒకరి నొకరు పొదువుకుని లేచా రిద్దరూ.

అలాగే వుండి ముందుకిన్నీ నడిచారు.

సొరుగు లాగి యాజులు వేంకటగిరి సరిగంచుల చాపుపైకి తీశాడు.

అది వుళాక్కుని, తిరగేసీ చూసి, సంతోష విహ్వల అయి "మరి తొరగా కట్టేసుకోండి'' అంటూ బుజాలు పట్టుకుని వూపేసిం దత ణ్ణామె.

ముప్పయిసంవత్సరాలనాటి యీసంగతి మళ్ళీ అప్పుడు జరిగినట్టుకాగా, వొక్కక్షణం పరవశ అయి వుండిపోయింది రాధమ్మ.

తరువాత ప్రకృతిలో పడి "ముసలివాళ్ళం మేము కోటలాంటి మేడలో కాపరమూ, మాఅమ్మవు నువ్వు పందిరిలాంటి అద్దెకొంపలో కాపురమూనా? చూడలేను తల్లీ! నాకడుపు చెరువయిపోతోందే అమ్మా?'' అని గోలపెడుతూ కృష్ణవేణి రెండుచేతులూ పట్టుకుం దామె.

ఆ మాతృవాత్సల్యంచూసి పసిబిడ్డ అయిపోయి కృష్ణవేణి తల్లిమీదికి వాలిపోయింది.

యాజులు వచ్చి రాధమ్మ కళ్ళుతుడిచాడు.

కాని, ఎంత చెప్పీ, యేమి చేసీ, కూడా రాధమ్మ కృష్ణవేణి నిశ్చయం మళ్ళించలేకపోయింది.

పైగా, ఆమె వ్రతం కొనసాగించడానికే పూనుకుంది.

14

కృష్ణవేణీ, కోటీశ్వరశాస్త్రీ, రాధమ్మా, యాజులూ బెంగుళూరినుంచి వస్తూ సపరివారంగా మద్రాసుమెయిలు దిగారు.

వేసవి సెలవుల అనంతరం ఆవేళే తెరిచారు మునిసిపల్ హైస్కూలు.

ఆదరాబాదరా స్నానంచేసి, నాలుగు మెతుకులు నోట్లో వేసుకుని టెన్నిస్‌బాటు హాండిల్‌బారుకి తగిలించుకుని దర్జాగా సైకిలెక్కి బయలు దేరాడు శాస్త్రి.

కాని స్కూల్లో అడుగుపెట్టాటప్పటి కతనికి నవనాడులూ కుంగిపోయాయి.

ఎవరి స్థానంలో అత నాక్టింగుగా పనిచేస్తున్నాడో ఆపెద్ద మనిషి, తనకి సెలవు అవసరం లేదన్నట్టు రాసుకుని, చైర్మను సెలవుపొంది, క్లాసులో నుంచునివున్నాడు.

గొప్పవారి పిల్లని పెళ్ళిచేసుకుని తనకి బహుమతీ యివ్వనందుకు ఆ స్థితిలో శాస్త్రికేసి వోరకంట చూస్తూ స్కూలు నౌకరు విషపునవ్వు నవ్వాడు.

విద్యార్థుల మొగాలమీద కూడా శాస్త్రికి వెటకారమే కనపడింది.

హెడ్మాష్టరు దగ్గిరికి వెళ్ళగా "నేనేమి చెయ్యగలనూ?'' అన్నాడు.

తోటి వుపాధ్యాయు డొకడు "ఏదో కుంభకోణం జరిగింది. వివరాలు మాత్రం చెప్పలేను'' అన్నాడు.

రైటరు దగ్గిరికి వెళ్ళగా "ఏమిజరిగిందో చెప్పలేను. జరగడం మాత్రం సిసలు. అయితే, అది యీ స్కూలు ఆవరణలో మాత్రం జరగలేదు.'' అంటూ ఖండితంగా చెప్పాడు.

కమీషనరు దగ్గిరికి వెళ్ళగా "మీరు బెంగుళూరిలో వున్నారు, నేనిక్కడున్నాను. ఇంతే భేదం. ఫలితం—మీ కెంత తెలుసునో నాకూ అంతే తెలుసు. ఆ సంబంధమైన కాగితాలు కావా లంటే మాత్రం చూపించగలను" అని చెబుతూ చాలా జాలి కనబరిచాడు.

శాస్త్రి కాగితాలు చూశాడు; కాని కిటుకు తెలియలేదు లేశమున్నూ.

చివరికి "ఇక్కడ మీరెంత తంటాలుపడ్డా లాభంలేదు. కార్యమే కాదు, కారణాలూ తెలియవు" అని ఆఫీసు మానేజరు సలహాకూడా చెప్పగా కాళ్ళీడ్చుకుంటూ—సైకిలు గెంటుకుంటూ చెయిర్మను ఇంటికి వెళ్ళాడు; గాని దర్శనం కాలేదు.

నిరాశ చేసుకోలేక శాస్త్రి పడిగాపులు పడివుండగా సంగతి తెలుసుకుని "యీ విషయమై మాట్టాడవలసిందేమీలే" దని కూడా నిక్కచ్చిగా వర్తమానించాడు చైర్మను.

కళ్ళ నీళ్ళు పర్యంతమూ అయి శాస్త్రి యింటికి మళ్ళాడు.

ఆ సమయాన యింటికి తిరిగిరావడం చూసి తెల్లబోయింది రాజమ్మ.

జరిగింది కూతురు చెప్పగా "అయ్యో" అంటూ చతికిల బడిపోయింది మహాలక్ష్మమ్మ.

15

"కానయితే, నువ్వు మహా పొంగిపోతున్నావు కాని నీకోడలి పాదం మంచిది కాదమ్మా"

కొడుకు ఉద్యోగం పోయినందుకే విచారిస్తున్న తల్లిని యెత్తి పొడుస్తూ, యిలా అంది రాజమ్మ.

"దాన్నలా అనకే, ఎన్నివేల సంవత్సరాలు తపస్సు చేస్తే మనకలాంటి పిల్ల దొరుకుతుందేః"

"తపస్సు కూడా చెయ్యాలి, ఇనపగజ్జెల తల్లికోసం"

ఇలా అంటూ తల్లిబుగ్గలు పొడిచినంతపని చేసి, నిప్పులు కక్కి, పళ్ళు కొరికి మళ్ళీ అందుకుంది రాజమ్మ,

'ఇనప్పెట్టెలో రెండులక్షల కరుకులున్న తండ్రిచేత నిక్షేపం వంటి మొగుడికి వొక్కదమ్మిడీ అయినా కట్నం యిప్పించలేక పోయింది. మొగుడికి కట్నం వస్తేనే తనకి గొప్పో, తండ్రి వ్రతమే తనకి గొప్పో గ్రహించుకోలేక పోయింది నీ విద్వాంసురాలు. దానిమూలకంగా యేదో చిక్కు వస్తుందని నే నప్పుడే అనుకున్నాను, సరి, రానే వచ్చింది"

"ఆరునెల్లయి అది వస్తే—"

"ఆరేమిటి తొంభయ్యారేమిటి, నువ్వెన్ని చెప్పినా, యెంత చెప్పినా, నీకోడలు నాతమ్ముడికి శనిదేవతగాని మరొకటి కాదు. పండుగులకు యేమో జామారుగుడ్డలు తప్ప, వొక్క గవ్వ యెరుగునా తమ్ముడుః తమకి మూడు మేడలున్నాయిగదా కాపరం వుండమని మన కొకటి యిస్తే యేంః ఏమిచ్చినా తమ కూతురికే వుంటుంది గాని మనమేమీ మింగెయ్యంగదాః అగరువత్తులు—సెంట్లు—పన్నీరు తాంబూలానికి తునిఆకులే గాని పనికిరావు—"

"తన సరదాకొద్దీ అవన్నీ అబ్బాయే తెస్తున్నాడు; గాని తెమ్మని పురమాయించిందా యేమిటే అదీః

"ఇంకా పురమాయించాలి, సిగ్గులేక, పురమాయిస్తుందేంః పురమాయిస్తే నేనూరుకుందునేంః"

"మన కింత యిల్లెందు కనిగూడా—"

"అలా యెందుకందో నువ్వెరుగుదువు పాపంః"

"లైట్లుకూడా వొద్దంది; కాని అబ్బాయే—"

"ఊరుకో వూరుకో నేర్చుకుపోయావ్ః లైటు లేక చీకటి కొట్టులో దేవుళ్ళాడుతున్నా నని యాగీ చెయ్యడానికాదూ ఆయెత్తుః"

"అయ్యో. అయ్యో?"

"నీమాటలు వింటే నాకు మహా మండుకుపోతోంది, చాలించి పాటికి"

అపుద్ధృతం చూడలేక మొగం పక్కకి తిప్పేసుకుంది మహాలక్ష్మమ్మ.

"పోనీ, అదలా వుంచు. ఇప్పుడేమిటి దారి?" అంటూ నిలవతీసింది రాజమ్మ.

"నేనేం చెప్పగలనే?" అంటూ నెత్తీ నోరూ బాదుకుంది మహాలక్ష్మమ్మ.

తల్లికేసి వురిమి చూస్తూ వొక్కనిమిషం బుస్సలుకొట్టి మళ్ళీ అందుకుంది రాజమ్మ.

"సంవత్సరానికి నాకు రెండువందలు వస్తాయి కనక—"

"ఆ రెండువందలూ భూములమీద తనకి వస్తాయని రాశాడు వారి కబ్బాయి. వారు పరీక్ష చేసుకుంటే——"

"చేస్తారేం పరీక్ష? చేసి నిజం తెలుసుకోగలరేం?"

"..............."

"నాదన్న పేరే, నా అనంతరం తమ్ముడిదేగా అదంతా?"

"..............."

"ఈ క్షణంలో రాసిచ్చేస్తాను తమ్ముడికి నేను, లోటు చేస్తానేం."

"..............."

"జిల్లాజడ్జిగారి కూతురు. బి.ఏ. చదివిన ప్రయోజకురాలు. ఆడపిల్లల నుద్ధరించేస్తోందిట మహా! ఇవాళ ఆడబడుచు దయతలిస్తే గాని మింగ మెతుకు లేదు మళ్ళీ"

"అబ్బాయికి మాత్రం గౌరవమా అది?"

"అబ్బో!"

"..............."

"పెళ్ళాం తెచ్చిన డబ్బు తినడం మాత్రం గౌరవమా అనడగుతావు కామోసునిక"

"..............."

"కట్నం అంటేనే మేము పుచ్చుకుంటాం గాని దానం అయితే మాకక్కరే లేదు, కోటి రూపాయలిచ్చినా,"

".... ...."

"గూబలు పేలగొట్టి కట్నం గుంజుకుంటాంగాని పూరికే పోనిస్తామా యేమిటి వీళ్ళననలు?"

"..............."

"తొందరపడకు, తొందరపడకు"

ఇలా అంటూనే తమ్ముడి దగ్గిరికి వెళ్ళిపోయింది రాజమ్మ.

ముసలమ్మకి దిక్కు తోచలేదు.

"దాన్నంటే పుట్టగతులుండ"వని వొకవైపున.

"ఏమో. అమ్మాయి చెప్పినట్లు దాని పాదం మంచిదికాదేమో?" అని మరోవైపున.

కడుపులో దేవేసినట్టు కాగా కళ్ళు తిరిగిపోయాయి మహాలక్ష్మమ్మకి.

16

ఆవేళ సాయంత్రం, ఆరుగంటల వేళ, మహాలక్ష్మమ్మ యెదటింటివారి పిల్లతో వీధి అరుగుమీద కూచుని వుంది, కృష్ణవేణి వచ్చింది.

గుమ్మంలో కా రాగాటప్పటికి మహాలక్ష్మమ్మ లేచి నుందుంది, చంటిపిల్ల నెత్తుకుని ఆ పిల్ల వెళ్ళిపోయింది.

కారు దిగి వచ్చి కాళ్ళు పట్టుకుని కళ్ళ కద్దుకుని "కులాసాగా వున్నారా అత్తా?" అని కోడలడగడమూ "కులాసాగానే వున్నామమ్మా! మీరంతా కులాసాగా వచ్చారా?" అంటూ అత్తగారు మారడగడమూ సక్రమంగా జరిగి పోయాయి.

నట్టివాకట్లో తులసికోట దగ్గిర కూచుని వుంది, రాజమ్మ.

మడిగా వుండడం గుర్తించి దూరంగా వుండి ఆమెకిన్నీ పాదాభి వందనం చేసి క్షేమమున్నూ అడిగింది కృష్ణవేణి.

''ఆ'' అని మాత్రమే బదులు చెప్పింది రాజమ్మ.

ఎడంయెడంగా పొయిగడ్డల్లా కూచున్నారు ముగ్గురూ.

ఇంతలో, ఆపిలుపళ్ళబుట్టా, ద్రాక్షపళ్ళబుట్టాతెచ్చి కృష్ణవేణికి దగ్గిరగా వుంచి, సెలవున్నూ పొంది వెళ్ళిపోయింది డ్రైవరు.

అవి చూశాటప్పటికి మహాలక్ష్మమ్మకి నోరూరింది.

''బజారంతా తిరిగి, ఏరి, మీకోసం మంచి ఆపిలుపళ్ళు తెచ్చానత్తా. రోజూకొక ఆపిలూ, వొకగుత్తి ద్రాక్షపళ్ళు పుచ్చుకుంటే మీకు పుష్టి చేస్తుందండి........ ఇది కాబూలు ద్రాక్ష వదినా! పులుపేకోశానా వుండదు'' అని చెబుతూ కృష్ణవేణి ఇద్దరిదగ్గరా చెరో ద్రాక్షగుత్తీ వుంచి ఆపిలుపళ్ళ బుట్టలో చెయ్యి పెట్టింది; గాని ''పులుపూ తీపి ఏమీ లెక్కగానీ, పళ్ళుబుట్టలో వుండనియ్య'' అంటూ ఆ గుత్తికి దూరంగా జరిగింది రాజమ్మ.

మహాలక్ష్మమ్మ కడుపులో రాయిపడింది.

"ఏం వదినా?" అంటూ చకిత అయింది. కృష్ణవేణి.

"అవి మేము పుచ్చుకోగూడదు"

"ఏం?"

"సీమనుంచి వచ్చినవి బ్రాహ్మలు తినవచ్చా మరి?"

"ఇవి సీమనుంచి వచ్చినవి కావండి, బెంగుళూరిలోనే కాపిస్తున్నారు"

"విత్తనం సీమదే కాదూ?"

"మా అమ్మమ్మ పుచ్చుకుంటుందండి! చయనం కూడా చేశారు మా పెద్దనాన్నగారున్నూ పుచ్చుకుంటారండి"

"వారు బంగాళాదుంపలు తింటారా?"

"ఆ"

"ఇంకేం మీది వుద్యోగస్థుల సంప్రదాయం, మాది కోనసీమ అయె, తెలిస్తే గుడ్లు పీకెయ్యరూ మావాళ్ళు?"

మహాలక్ష్మమ్మకి మండుకు పోయింది.

"ఏమిటే, నీ బడాయీ" అనేదామనుకుని, మాట నాలుక చివరిక్కూడా తెచ్చుకుంది; కాని ధైర్యం చాలలేదు.

ఇదంతా చూసి, రాజమ్మ దగ్గిరి పెట్టిన గుత్తితీసి బుట్టలో పడేసింది కృష్ణవేణి.

దీనంగా చూస్తూ మహాలక్ష్మమ్మ కూడా తన గుత్తి కృష్ణవేణి కందించింది.

కృష్ణవేణి, వెంటనే ఆ బుట్టలు గదిలో పెట్టేసి, గుడ్డ కుర్చీ వాల్చుకుని వసారాలో నడుం వాల్చింది.

తల్లికేసి వొక్కమాటు తీక్షణంగా చూసి, రాజమ్మ, విజయగర్వంతో వంటింట్లోకి చక్కాపోయింది.

మహాలక్ష్మమ్మ కేడుపు వచ్చింది.

ఆ ఏడుపులోనే శాస్త్రి వుద్యోగం పోయిన సంగతి కోడలితో చెప్పాలనుకుంది.

కాని రాజమ్మ కోరచూపు లామెని దిగతీశాయి.

దాంతో, అక్కడే నేలమీదే పడుకుని, మొగం కప్పుకుని "మేనత్తల పోలిక పుణికి పుచ్చుకున్నావుగదే, నీబతుకాల్చా" అనుకుంటూ లోపల్లోపలే కుమిలిపోసాగింది మహాలక్ష్మమ్మ, రాజమ్మని తలుచుకుని.

ఏడున్నర అయాక, రాజమ్మ, తల్లిని స్నానం చెయ్యమని మరదలిని భోజనానికి రమ్మంది.

"వారేరీ వదినా?"

"వీరభద్రపురం వెళ్ళాడు, పదయితే గాని రాడు"

"భోజనం—"

"చేసే వస్తాడు"

ఇలా అంటూనే రాజమ్మ వెళ్ళిపోగా, కృష్ణవేణి మొగుడు బంతిలో లేకపోవడంవల్ల సగంసగమే తిని లేచివచ్చింది.

తరవాత, తమలపాకులు చిలకలు చుట్టి వొక గాజుబరిణిలోనూ, రెండు ఆపిలుపళ్ళు ముక్కలు కోసి మరో గాజుబరిణె లోనూ వుంచి, కృష్ణవేణి, రెండు ఏలకిపళ్ళు వొలిచి, నోట వేసుకుని పుస్తకం పుచ్చుకూర్చుంది; కాని నిద్ర ముంచుకు రాగా వెళ్ళిపడుకుంది.

తొమ్మిదయాక వచ్చాడు శాస్త్రి.

పట్టుపంచె కట్టుకుని భోజనాని కూర్చున్నాడు.

"నువ్వు వీరభద్రపురంలోనే భోజనం చేస్తావని చెప్పాను" అంది రాజమ్మ.

"భోజనం చేసిందా?"

ఆ, కాని అన్నం సగమే తిని లేచింది"

"ఏమో?"

అక్కడ ఫలహారా లేమేమి చేసి వచ్చిందో. పూటుగా?"

"...................."

"...................."

"అన్నట్టు—ఆపిలు పళ్ళూ ద్రాక్షపళ్ళూ తెచ్చిందా?"

"రెండూ రెండుబుట్టలు తెచ్చింది........నాకు పెట్టింది కాని, వద్దనేశాను."

"ఏం?"

"తరవాత చెబుతాను. దాని ఫలితమే కనపరుస్తాన్నీకు మొత్తంగా"

"నావుద్యోగం సంగతి—"

"ఇక్కడ యెవరమూ చెప్పలేదు, తెలిసినట్టు కూడా లేదు"

"సరేగాని,—"

"ఏమిటి, సందేహిస్తున్నావు?"

"ముందుమాట?"

"బెట్టుగా వుండడమే"

"......................."

"కోంపతీసి దాని వల్లో పడ్డావు సుమా, నువ్వు"

17

మునిపల్ హైస్కూల్లోనే పనిచేస్తున్న స్నేహితు డొకడు బజారులో కనపడి "నువ్వు అక్టింగుచేసిన పోస్టు మళ్ళీ కాళీ అయిందోయ్" అన్నాడు.

"నాతో, మరి సెలవు పెట్టనన్నాడు?"

"నిజమే"

"అంటే?"

"ఈపని నాకక్కర్లేదని కాగితం రాసి—"

''ఆ!''

''నేను జరిగింది జరిగినట్టు చెప్పాను''

''మరి ముందుమాట?''

''ఏవిషయమై?''

''ఆపోస్టు—''

''ఎవరికో మరొకడికి దక్కుతుంది''

''ఎవడి కంటావ్?''

''ఆమనిషి కిప్పటివరకూ నామరూపా లేర్పడలేదు''

ఇది విని పైకి చూస్తూ వొకమా టేదో ఆలోచించి ''మరి, అంతదూరం నుంచి పనికట్టుకు వచ్చి పనిలో చేరడానికిక్కారణం?''

''నాకు తోచింది—''

''చెప్పవోయ్''

''నిన్ను తప్పించడమే''

''అతనికే పుట్టిం దంటావా దుర్బుద్ధి?''

''నే నలా అనుకోను. ఎవరో నిర్బంధించి వుంటారు''

''ఎవరంటావ్?"

"నిర్దేశంలేని అధికారి యెవడో చేసివుంటాడిది."

"........ ...."

"బ్రహ్మభేద్యంగా వుంది వ్యవహారం. హెడ్మాష్టరున్నూ గజిబిజిపడి పోతున్నాడు"

"ఇది శాశ్వతంగా విడిచిపెట్టాడు, మరి, యేమి చేస్తాడంటా వతను?"

"ఇన్సూరెన్సులో నెలకి రెండువందలకు పైగా—"

"రెట్టింపు—"

"రెండు రెట్లను"

"అయితే, యిందులో యేదో కుట్ర—"

"ఉందన్నమాటే"

"ఎలాంటి స్వార్థపరు లయినా వున్నారు లోకంలో"

ఈమాట అన్నప్పుడు "అలాగటోయ్?" అని తన్నెవరో డెకారించి నట్టయింది శాస్త్రికి.

"ఈమాటు నువ్వు చాలా గట్టిప్రయత్నం చెయ్యాలి, నీమామగారిని చెన్నపట్నం పంపి మంత్రి దగ్గరనుంచి ఘాటైన వుత్తరం తెప్పించవోయ్!"

"మంత్రి దగ్గిరనుంచే కాదు, వాడిపై వాడినుంచే—"

"పోనీ, నువ్వు కూడా యేదయినా యేజన్సీ చూసుకోరాదుటోయ్?"

"వెధవ యేజన్సీలు పోనిద్దూ" అంటూ చెండుకున్నాడు ముందు శాస్త్రి.

"తిండీ తిప్పలూ లేకుండా—రాత్రీపగలూ అనకుండా నానా అపస్మారం మనుష్యులనూ ఆశ్రయించుకు తిరగాలి. ఆత్మగౌరవం పూర్తిగా విడిచిపెట్టేసు కోవాలి. అయినా, పని జరుగుందన్న నిశ్చయం వుండదు. జీతం తక్కువే అయినా టీచరుగా వుంటే కడుపులో చల్ల కదలకుండా కూచోవచ్చు. కుర్రకుంకలకు చదువంటనీ మాననీ మనకక్కరలేదుగదా? పరుగెత్తి పాలు తాగడంకంటే, నుంచుని నీళ్ళు తాగడం మంచిదన్నారు పెద్దలు. ఇంతకీ!— టెన్నిస్ ఆడకపోతే నాకు నిద్రాహారాలు సయించవు. ఇన్సూరెన్సు ఏజన్సీ పుచ్చుకుంటే ద—ర్జా అయిన టెన్నిస్‌బాటు విడిచిపెట్టి వె—ధవ కాగితాలు మొయ్యాలి—గ్గాడిద లాగ"

"గుడ్‌బై—" అంటే "గుడ్‌బై" అనుకుంటూ యెవరిదారిని వారు వెళ్ళిపోయారు.

సాయంత్రం ఆరుగంటలవేళ యిందుకోసం వెడుతున్నానని రాజమ్మతో మాత్రం చెప్పి శాస్త్రి చెయిర్మను దగ్గిరికి బయలుదేరాడు, తనలో తిట్టుకుంటూనే.

వీధిగుమ్మంలోకి వచ్చాటప్పటికి నిండుబిందె బుజానపెట్టుకుని పద్దెనిమి దేళ్ళ బంగారుబొమ్మ ఎదురు వచ్చింది.

"మంచి శకునం, తొరగా అడుగు వెయ్యి" అంది రాజమ్మ, కంగారు పెడుతూ.

నాళంవారి సత్రం దగ్గిర మళుపులో వుండగా పొద్దుటి స్నేహితుడే ఏదురుపడి సైకిలు దిగాడు.

"ఎక్కడికోయ్?"

"అక్కడికే"

"అప్పుడు దర్శనమే యివ్వనివాడు—"

"బలవంతాన ఎదుటపడి—"

"లాభంలేదు, వెనక్కి మళ్ళు"

"అంటే?"

"ఆ పోస్టు ముందొకడి కిచ్చే తరవాత సెలవు మంజూరు చేశాడు"

"ఏమిటోయ్, నువ్వు చెప్పేది?"

ఇలా అడుగుతూ శాస్త్రి తూలినట్టయిపోయాడు.

"తన మేనమామ అల్లుడికిచ్చాడు"

"వాడి మొఘం—"

"కలకల్లాడిపోతోంది, దానికేం?"

"..............."

"మరి పోతా"

"నాకు సలహా చెప్పు"

"ఆలోచించు నువ్వే. నేను చెప్పవలసిందొకటే. ఈ చెయిర్మ నుండగా మునిసిపల్ హైస్కూల్లో నీకు ఏపోస్టూ దొరకదు"

"తాహతు లేనిపీనుగు, కాగితాలొక రాక్షసుడి దగ్గిరికి మోసుకుపోయి, తన అంతరాత్మకే వ్యతిరేకంగా సంతకం—"

"నేనొప్పుకోను"

"ఏం?"

"ఆ మనిషికి, అసలు, అంతరాత్మ వుందనా నీ నమ్మకం?"

"..............."

"అదంతా శుద్ధకల్ల. వాడికి పదవి కావాలి, గడ్డితినడానికి"

"..............అవునవును. పూటకి టికాణా లేనివాడివాళ సొంత—"

"నువ్వు లక్ష అను, ప్రయోజనంలేదు. సింహాసనంమీద కుక్కే వుందనుకో, దాని తోకకే చెలామణీ"

గంట గణగణలాడించి స్నేహితుడు తుర్రుమన్నాడు.

18

శాస్త్రి పదిహేనురోజుల కిందట బియ్యబ్బస్తా అరువు తెచ్చాడు. బజారులో కనపడి వర్తకుడు కొంచెం నిష్ఠురాలాడాడు.

భోజనం చేసి లేచాటప్పటికి "రెండుమాట్లు వచ్చాను మీకోసం. దర్శనం కావడమున్నా కష్టం అవుతోంది" అంటూ గుమ్మం ఎక్కాడు, ఇంటియజమాని.

"మామాట మరిచేపోయారు. రెండుమాసాల అద్దె బకాయిపడితే, తడిసి మోపెడయి– బరువెక్కువ కాదూ?"

"................"

"అన్నట్టు మీవుద్యోగం పోయినట్టు తెలిసింది?"

ఆ మనిషిని చాలా కష్టంమీద విడిపించుకున్నాడు శాస్త్రి.

దీనికి సాయం క్లబ్బులో ఎంత కసిగా ఆడినా ఎదటివారి బంతి తియ్యలేకపోయాడతను.

అతని మనస్సు పూర్తిగా చెదిరిపోయింది.

లక్ష ఆలోచనలతోటీ కోటివిఘాతాలతోటీ అతనింటికి బయలుదేరాడు.

గుమ్మంలో అడుగు పెట్టాటప్పటికొక్కటూ బాటూ అందుకోడానికి చేతులు చాపుకుని కృష్ణవేణి ఎదురు వెళ్ళింది: కాని "అక్కర్లే"దంటూ దురుసుగా గదిలోకి చక్కాపోయాడతను.

కృష్ణవేణి నిర్విణ్ణ అయిపోయింది.

పదినిమిషాలసేపు దిక్కులు తెలియలేదామెకి.

దీంతో, రాజమ్మే కాక భర్త కూడా తన విషయమై మారుదారి తొక్కుతున్నాడని ఆమె నిశ్చయించుకుంది.

"ఇదేదో ముదరకుండా సరిదిద్దుకోవా"లనుకుంది వెంటనే.

గదిలో పడకకుర్చీలో వాలి ఏదో ఆలోచించుకుంటున్న శాస్త్రి ఆమెని చూసి గభీమని లేచి యివతలికి బయలుదేరాడు.

"మాట" అందామె.

గుమ్మంలోనే వుండి, మొగం మాత్రం అటు తిప్పి "ఏమిటి సంగతి? అనడిగాడతను.

ఇందులో కూడా నిర్లక్ష్యం కనపడిందామెకి.

అయినా సద్దుకొని "మీతో మాట్లాడాలి" అంది.

కృష్ణవేణి మంచానికి తల్లింపున నుంచుని వుంది.

రెండోవైపున నుంచుని "అదేమిటో చెప్పు" అన్నాడతను కొంచెం విసుగ్గా.

"కూచోండి"

"కూచో నక్కరలేదు"

"...............మీరు చిరాగ్గా కనబడుతున్నారు"

"అవును"

"ఏం?

"మనస్సేమీ బాగా లేదు"

"కారణం?"

ఆమెకి అతని మొగాన "ఏమయితే నీకేం?'' అన్న వాలకం కనపడింది మొదట.

చూసి చూసి "ఉద్యోగం పోయింది. మళ్ళీ ఏదీ దొరకలేదు" అన్నాడతను.

"ఎన్నాళ్ళయిందీ?"

"మనం బెంగుళూరినుంచి వచ్చిన్నాడే"

నిర్విణ్ణ అయిపోయిం దామె.

"మరి నాతో చెప్పారు కారేం ?" అనడిగింది, తేరుకుని.

ఆమాటలో గద్గదిక వుంది.

"నువ్వేమయినా ఆరుస్తావా తీరుస్తావా?" అనేశా డతను వెనకాముందూ చూడకుండా.

కృష్ణవేణి చాలా బాధపడిం దందుకు.

"దాపరికాలు నాకిష్టంలేదు. మనస్సులోనే కుమిలిపోడం నాపద్ధతికాదు. నాసంగతి మొదటే చెప్పాను స్పష్టంగా మీకు"

"అయితే?"

"నాతో మీ రేమీ చెప్పనక్కర్లేదూ?"

అతను మాట్టాడలేదు.

మొగంమాత్రం ధుమధుమలాడుతోంది.

"మీకష్టాలు మీఅక్క తీరుస్తారా? ఈయింటి యాజమాన్యంతో ఆవిడ కేమి పని?"

"ఈయింటి యజమానురాలవు నువ్వే, సందేహం లేదు; కాని నా సంసారం యిప్పు డామె పోషిస్తోంది. ఏసంగతీ ఆవిడతో చెప్పకతప్పదు. ఆవిడతో ఆలోచించక వీల్లేదు. ఆవిడ సలహా పుచ్చుకోకా వల్లకాదు, ఆవిడ చెప్పినట్టు నడుచుకోడం కూడా తప్పదు"

ఈమాటల్లో శాస్త్రి వుద్రేకం కనబరిచాడు.

బుద్ధిపూర్వకంగా ఆమెయెడల తిరస్కారభావం కూడా చూపించాడు.

ఆమెకి చాలా కోపం వచ్చింది; కాని వొకమాటు ఎగరొప్పడంతో ఆది సమాళించికుని "నన్నిప్పుడు పోషిస్తున్నది నాభర్తగారు కాదూ?" అనడిగింది దురుగ్గా చూస్తూ.

"కా"దనేశా డతను, నిర్లజ్జగా.

ఇది వినలేకపోయిం దామె.

ఒక్కనిమిషం రెప్పవెయ్యకుండా చూసి "కుదిరిందా రోగం?" అన్నట్టు విషపు మందహాసమున్నూ చేసి, తలకూడా పంకించుకుని శాస్త్రి రివ్వున ఇవతలికి వచ్చేశాడు.

కృష్ణవేణి మంచంమీదికి వాలిపోయింది.

ఏమిటేమిటో మథనపడి వొక్కగంట కామె మొగం యెత్తి చూసింది.

అప్పటికి గది అంతా అంధకార బంధురం అయివుంది.

వంటింటోకి తొంగిచూడగా శాస్త్రి భోజనం చేస్తున్నాడు, రాజమ్మతో యేదో రహస్యంగా మాట్టాడుతూ.

విస్తుపోయి కృష్ణవేణి పడమటింటి అరుగుమీద చతికిలబడిపోయింది.

కొంతసేపటికి మహాలక్ష్మమ్మ ఏదో అనడమూ, రాజమ్మ కసురుకోడమూ, శాస్త్రి "కొన్నాళ్ళదాకా నువ్వేమీ మాట్టాడకమ్మా" అంటూ విసుక్కోడమూ వినిపించాయి.

కైజారుతో పొడిచిన ట్టనిపించింది. కృష్ణవేణికి.

19

"ఒరేయ్, శాస్త్రీ" అని పిలుస్తూ శాస్త్రి చిన్నమేనమామ లోపలికి వచ్చాడు, వీధితలుపులు తోసుకుని.

"ఇలా రావయ్యా. బుల్లిమామయ్య" అంటూ భోజనం చేస్తూనే శాస్త్రి స్వాగతం చెప్పాడు.

అతను పడమటింటోకి వెళ్ళేదాకా లేచినుంచుని మళ్ళీ అక్కడే కూచుంది కృష్ణవేణి.

"ఒక్క నిమిషం దాటిపోయింది. అయితే, నియమాలేవీ లేవు కాదూ నీకూ? మడికట్టుకో" అంటూ రాజమ్మ కాళ్ళు కడుక్కోడానికి నీళ్ళిచ్చింది.

"నీదయవల్ల నాకు నియమాలేవీ లేకపోవడం నిజమే; కాని నేను భోజనం చేసే — "

మాట సగంలో అందుకుని "చూశావా?" అనడిగింది తమ్ముణ్ణి రాజమ్మ

శాస్త్రి మిడుతూ మిడుతూ చూశాడు సంగతి బోధపడక.

నువ్వు కులాసాగా వున్నావా పెద్దక్కా?" అంటూ ముసలమ్మని కుశల ప్రశ్న.

"ఆ! పిల్లలూ మరదలూ క్షేమమేనా?" ముసలమ్మ మారు ప్రశ్న.

ఉభయకుశలోపరి "ఏమిరా, ఎవరినీ పిలవకుండా పెళ్ళి చేసుకున్నావూ?" అనడిగాడు మేనమామ.

"తొందరయిపోయింది మామయ్యా"

"కాకపోయినా, యింతోటి పెళ్ళికీ బంధువులను కూడా పిలవాలి సిగ్గులేక, కట్నాలా కానుకలా?"

ఝమాయించి రాజమ్మ యిలా అడగ్గా ముసలమ్మ కొయ్యయిపోయింది.

కనుబొమ్మలు ముడుచుకుంటూ శాస్త్రీ, నాలుక కరుచుకుంటూ మేనమామా మొగమొగాలు చూసుకున్నారు; గాని రాజమ్మ కళ్ళల్లో "నాకేం భయమా?" అన్న భావం మెరిసింది.

"బొత్తిగా కట్నం లేకుండా చేసుకున్నా వేమిరా?"

"అప్పటి కలా తోచిందయ్యా"

"అదో తెలివితక్కువ మాట" అంటూ దురుసుగా అందుకుంది రాజమ్మ.

"వాణ్ణడిగే దేమిటి, నేను చెబుతాను వినవయ్యా, బుల్లిమామయ్యా! కట్నం యివ్వగూడదని వారికి గట్టివ్రతం ర. అంటే, పీటలమీద చదివించ రనుకున్నాం గాని తరవాత యేదోవిధంగా ముట్టజెప్ప రనుకున్నామా యేమిటి? ఎనిమిదో నెల వెళ్ళవస్తోంది—"

"ఆహా, చాలా మంచిమాట విన్నాం" అన్నాడు మేనమామ.

శాస్త్రి లోపల్లోపల నవ్వుకున్నాడు.

ముసలమ్మ "ఇంకా లేదురా నాయనా" అంది మొగం వేల వేసుకుని.

"నడే" అని చెయ్యి జాడించి మళ్ళీ అందుకుంది రాజమ్మ.

"ఇదిగో పులి అంటే, నువ్వదిగో తోక అంటావు. అంత అదృష్టం కూడానా మాకు? ఏదో శాస్త్రం చెప్పినట్టు - దానికేం, తరవాత సంగతి వినవయ్యా! ఈక్షణందాకా వొక్క దమ్మిడీ అయినా యెరగం; కాని రజస్వల అయిన పిల్లని చేసుకున్నందుకు వెలిమాత్రం చుట్టబెట్టుకుంది మమ్మలి. కాకపోతే, ఈవూరు వచ్చి అక్కడా అక్కడా భోజనం చెయ్యడం వుందా నువ్వెన్నడయినా?"

"వెలి అంటేయేమిటి గానీ—నాభోజనం మాటకున్నూ యేమిటి గానీ—పోనీ, వుద్యోగం ఖాయం అయినట్టా?"

"అస లుండేనా?"

"అదేమిటి?"

"మాతమ్ముడి కెప్పుడు మళ్ళీ పెళ్ళి అయిందో అప్పణ్ణుంచీ కష్టాలే వస్తున్నాయి మాకు. తమ్ముడికి వుద్యోగ్యం అఖరయింది. మరోచోట మళ్ళీ దొరకలేదింకా, ఆ సూచన కూడా లే దెక్కడా. ఏదోవచ్చి పడిపోతుందని యెనిమిది రూపాయల యిల్లు విడిచిపెట్టి పదిహేనురూపాయల కీయింటోపడ్డాం. రెండుమాసాల అద్దెబాకీ. చేతిలోనా దమ్మిడీ లేదు"

శాస్త్రి భోజనం అయింది.

చల్లగాలికోసమూ, కభుర్లకోసమూ మేనల్లుడూ మేనమామా వీధి అరుగు మీదికి వెళ్ళిపోయారు.

తరవాత "మరి వడ్డిస్తున్నాను, నీకోడల్ని పిలుచుకోవమ్మా" అంది రాజమ్మ.

జరిగిం దంతా వినేవుంది కృష్ణవేణి.

తలతిరిగిపోతోం దామెకి.

మహాలక్ష్మమ్మకీ అప్పటికే నడుం విరిగిపోయి వుంది.

కూతురి ధోరణి చూడగా ఆమెకి "ఏదోమూడుతుం"దని కంగారుగానే వుంది; కాని అస్వతంత్రురా లామె.

అది యేమయినా, యిప్పుడు వెళ్ళి కోడల్ని పిలవకపోతే రాజమ్మ, చీపురుతిరగవేసినంత పనిచేస్తుంది.

జడుస్తూ జడుస్తూ బయలు దేరిందామె,

"అమ్మా, కృష్ణవేణి" అనిపిలిచింది, ప్రీతిగా.

"అమ్మకాదు, బొమ్మ" అంటూ లోపల రాజమ్మ సణుక్కుంది.

"ఎందు కండీ అత్తా?" అనడుగుతూ కృష్ణవేణి లేచి నుంచుంది. ఆమాటలో ఆదరగౌరవా లుట్టి పడ్డాయి.

"వోస్, అదంతా భక్తే కామోసు" నంది లోపల రాజమ్మ, కంఠం నొక్కుకుని.

"భోజనానికి రా తల్లీ" అని ముసలమ్మ మాత్రం లాలిస్తూ పిలిచింది.

"నేను భోజనం చెయ్యను. వెళ్ళి మీరు ఫలహారం చెయ్యండత్తా!"

"ఏమమ్మా?"

"మీకే తెలుసు! ఇక నాకు భోజనంమాట చెప్పకండత్తా'

"బతిమాలడానికి నీఅబ్బ సొమ్మూ లేదు, నీకు భయపడేవాళ్ళూ లేరిక్కడ అంటూ పళ్ళుకొరుక్కుంది, రాజమ్మ, లోపల.

ముసలమ్మ కంతా అర్థం అయింది.

కళ్ళలో నీళ్ళు కుక్కుకుంటూనూ తూలిపోతూనూ లోపలికి వెళ్ళి, కంఠం రుద్ధం అయిపోగా మాట చెప్పలేక బెదురుతూ బెదురుతూ చూసిం దామె కూతురి కేసి.

"చెప్పనక్కరలేదు, నువ్వు కూచో" అంటూ తల్లిని గదిమి, తల్లి విస్తరిలోనూ తన విస్తరిలోనూ ఉప్పుపిండీ వంకాయపులుసుపచ్చడీ వడ్డించి, చెయ్యి ఆడక తల్లి కుసిల్లిపోతూ వుండగా, నిర్విచారంగా తాను ఫలహారం ప్రారంభించింది రాజమ్మ.

తొమ్మిది మ్ముప్పావయాక మేనమామని సాగనంపేసి వచ్చి రాజమ్మతో యేదో మాట్లాడి, గోడవైపు తిరిగి గదిలో మంచంమీద పడుకున్నాడు శాస్త్రి.

మరో పావుగంట తరవాత తానున్నూ గదిలోకి వెళ్ళి, దీపం తగ్గించి, తుంగచాప పరుచుకుని యిటు తిరిగి పడుకుంది కృష్ణవేణి.

ఆరాత్రి తెల్లవార్లూ వొకటే కుమిలిపోడం ముసలమ్మ.

రాజమ్మ కూడా చాలాసేపు నిద్రపోలేదు.

గది తలుపులు తెరిచే వుండడం గమనించిందామె.

అందుకే సంబరపడుతూ, పూరుమాటుమణిగాక, మెల్లిగా వెళ్ళి గదిలో వాలకం అంతా తొంగిచూపి "కావాలి" అని తల తాటించుకుంటూ వెళ్ళి తృప్తిగా పడుకుంది, చివరికి.

19

ఆవేళ పౌర్ణమి.

పాఠశాలకి సెలవు.

అయినా, కృష్ణవేణి స్నానంచేసి బట్టలు కట్టుకునేటప్పటికి మామూలుగా కారు వచ్చింది.

"కాఫీచేసుకుని పుచ్చుకోకపోతుందా' అని వోరకంట చూస్తూనే వుంది రాజమ్మ.

కృష్ణవేణి మాత్రం ఆమాటే అనుకోలేదు.

కూతురు నూతికేసి వెళ్ళడం చూసి, గబగబా కోడలి దగ్గిరికి వెళ్ళి "ఏమమ్మా, కాఫీ పెట్టుకున్నావు కావేం?" అనడుగుతూ రెండుచేతులూ పట్టుకుంది ముసలమ్మ.

"పుచ్చుకోతలుచుకోలే దండీ అత్తా"

"ఏం తల్లీ?"

"నిన్నరాత్రి భోజనం కంటే యెక్కువదా అత్తా, యీపూట కాఫీ?"

ముసలమ్మ వొణికిపోయింది.

"మాఅమ్మవు కాదూ? మాతల్లివి కాదూ? నీరసం చేస్తుందమ్మా! నేను కుంపటి అంటిస్తాను తొరగా నువ్వు కాఫీ చేసుకోమ్మా."

"వద్దండి."

"చేసుకోకపోతే నన్ను చంపుకుని తిన్నట్టే మరి."

ఇలా అని, మహాలక్ష్మమ్మ, చేతులు విడిచిపెట్టి ఎడమచేత్తో పొదివి పట్టుకుని కుడిచేత్తో గడ్డంపట్టుకుని బతిమాలింది; కాని కృష్ణవేణి దణ్ణం పెట్టి వూరుకుంది.

దంతధావనం చేసుకుని, మొగం తుడుచుకుంటూ శాస్త్రి ఈ సమయంలో వచ్చాడు.

అతని రాక చూసి గబగబా వెళ్ళి కృష్ణవేణి కారెక్కింది.

కొడుకు పెడసరంగా మాట్టాడతా డని యెరిగే వుండిన్నీ వూరుకోలేక "కాఫీ పుచ్చుకోకుండా వెడుతోందిరా" అంది ముసలమ్మ, ఆత్రంగా.

"ప్రపంచం తలకిందు లయిపోదులే" అన్నాడు శాస్త్రి, తల యెగర వేసుకుంటూ.

"కొంప ముంచుకుంటావుట్రా?"

"ఇంతమాత్రానికే?"

"నిన్న రాత్రి అన్నంకూడా—"

"ఏమిటీ?"

ఇలా అంటూ కొయ్యయిపోయాడు శాస్త్రి.

"నీయింటో నీఅక్క పెత్తనం యేమిటి నాయనా?"

"....................."

"మూడు లక్షల రూపాయల ఆస్తి చేతికి వచ్చేచోట పాడుకట్నం కోసం కయ్యం పెంచుకుంటావా నాయనా?"

"................"

"అప్పుడు వారికి నువ్వేమని పుత్తరం రాశావు, ఇప్పుడేమి చేస్తున్నావు నాయనా?"

"................"

"బి.ఏ, చదువుకున్న ఆడది మొగుణ్ణి దేవుడన్నట్టు చూసుకోడమా? బి.ఏ. చదువుకున్న మొగవాడు పెళ్ళాన్ని మోసం చెయ్యడమా?"

శాస్త్రి వీధి కేసి చూశాడు ఆత్రంగా.

కారు స్వయంగా నడుపుకుంటూ కృష్ణవేణి వెళ్ళిపోతోంది.

అతని కళ్ళు చెదిరిపోయాయి.

కాళ్ళు వొణికాయి.

పెదవు లెండిపోయాయి.

"నిక్షేపం వంటి పిల్లరా నాయనా? తగువులు పెంచుకోకురా బాబూ! మాట పడే మనిషి కాదురా అది. భాగ్యవంతుల పిల్లకావడం అలావుండగా, నీకంటే ప్రయోజకురా లనిపించుకుంటోందిరా. అయినా, తెగనీలుగు లెరగదురా—"

మాట కడ్డువచ్చి "అక్కయేదీ?" అనడిగాడు శాస్త్రి, మాట తెమల్చుకుని.

మహాలక్ష్మమ్మ నూతిపెరటికేసి చూసింది.

రాజమ్మ వస్తోంది.

"నిన్నరాత్రి కృష్ణవేణి భోజనం చేసిందిటే అక్కా?"

"లేదు?

"ఏం?"

"ఆకల్లేకపోయింది కామోసు"

"అయ్యో, అయ్యో" అంటూ నోరు నొక్కుకుంది మహాలక్ష్మమ్మ.

"ఏమిటా వేషం?" అంటూ తల్లిమీద రుంజుకుంది రాజమ్మ, తల తాటించుకుంటూ.

"నాతో చెప్పవద్దుటే?"

"చెప్పడాని కిందులో యేమి వుందిరా?"

"....................."

"అది యేమి చేస్తోందో ఎందుకు చేస్తోందో కనిపెడుతూ కూచోడమే నాపనిట్రా?"

"....................."

"ఇంతకీ,—ఏం వచ్చిందిప్పుడూ?"

"ఇప్పుడు కాఫీ అయినా పుచ్చుకోకుండా—"

"అమ్మ చెప్పిందా?"

"................ ...."

"పోనీ, మానేస్తుం దనుకున్నావా?"

"......................."

"అక్కడ యెన్ని శేర్లు తాగుతుందో—"

"అయ్యో, అయ్యో" అని లోపలే అనుకుంటూ గుండెలమీద చెయ్యి వేస్తుకుంది, ముసలమ్మ.

అందుకున్నా మళ్ళీ చ[్ర]ురుమంది రాజమ్మ.

శాస్త్రి కిది అమానుషంగా కనపడింది.

"తెగేదాకా లాగుతావే నువ్వు" అని మాత్రం అని చివాట్లకి తలవొగ్గా డతను.

"ఈమాత్రం భాగ్యానికే కంగారు పడిపోతున్నావా యేమిట్రా నువ్వు? దిట్టమైనవాడవే. ఇలా అయితే, నీకు, లొంగుతుందా అదీ?"

ఇలా అడిగి సాగదీసుకుంది రాజమ్మ.

"నువ్వు లొంగావా, మనోవర్తిపీనుగువి?" అనుకుంది మహాలక్ష్మమ్మ.

"చాలా దూరం వెడుతుంది, వ్యవహారం"

"తెగతెంపులు చేసుకుని వెళ్ళిపోతుందనుకుంటున్నావా?"

"......................."

"వొక్కనాటికీ అలా చెయ్యదు. పాతికయేళ్ళు నిండితే గాని పెళ్ళి కాలేదు. బి. ఏ. అమ్మగారికి. మొగుడికోసం మొగంవాచిపోయి—"

ఇలా అని "తెలుసా?" అన్నట్టు చురుగ్గా చూసి మళ్ళీ అందుకుంది రాజమ్మ.

"నాలుగురోజు లుంటుం దీ బెట్టుసరీ. తరవాత తనకి తానే వచ్చి అది నీకాళ్ళమీద పడకపోతే నన్ను ఛీ అను"

"................"

"ఇదే సమయమూ, ఇదే సందూనూ, ఏమనుకున్నావో?"

"................"

"కథ యిలా తిరుగుతుందా తిరగదా అని నేనెన్నాళ్ళనుంచో ఆదుర్దా పడిపోతున్నాను. వ్యవహారం ముచిక్కొడికి వచ్చింది, నువ్విప్పుడు బిర్రుగా వుండకపోతే యెర్రని యేగాని వూడిపడదు"

శాస్త్రి వంచిన తల యెత్తలేదు.

"నాయనా, ఎవరికోపం వచ్చినా సరే, నేనొకటి చెబుతాను విను" అని మొదలు పెట్టింది ముసలమ్మ, ఇక వుండలేక.

"నీ రోజులు బాగా లేవు. అంచేతే నీ వుద్యోగం పోయింది. ఈ సమయంలో కుటుంబంలో కూడా కల్లోలం తెచ్చిపెట్టుకుంటివా నీకు మతిపోతుంది. కోడలి దగ్గిర నువ్వు తప్పు చూపించలేవు. వీధికి వెడితే నలుగురూ నిన్నే అంటారు. నీ మంచిచెడ్డలు తెలియకుండానూ, తమ పిల్లని నువ్వెలా చూస్తావో చూసుకోకుండానూ, నువ్వు స్వతంత్రుడవో అస్వతంత్రుడవో బోధపరుచుకోకుండానూ అంత ఆస్తి నీ చేతిలో పెడతార్రా వారు వెర్రినాయనా? ఇంతవూళ్ళో మళ్ళీ నౌకరీ సంపాదించుకోలేకపోయావు-

అది చేతగానితనం అనిపించుకోదు[టా? మెరుపు దీపం వద్దందా? సెంట్లూ అగరువత్తులూ మానుకుందా? ఎక్కడికక్కడికే సర్దుకుపోయే మనిషి కాని, చిన్నప్పట్నుంచీ అంత వైభవం అనుభవించివుండిన్నీ దేనికయినా నిన్నిబ్బంది పెడుతోంది[టా పాపం? కాలికి జోడుకూడా అక్కడ పనిమనిషిచేత తొడిగించు కునే మనిషి ఇక్కడ నువ్వూ తానూ తిన్న కంచాలు కడుగుతోంది. స్థలశుద్ధి చేస్తోంది, దాని అంతస్థు నీకేమయినా అర్థం అయిందా? [పతిరోజూ పేరు పెట్టి నీబంతికి పిలుస్తూ హఠాత్తుగా మానేస్తే దానికి చిన్నతనం కాదు[టా? నిన్నరా[త్రి భోజనాలవేళ చిన్నమామయ్యతో జరిగిన సంభాషణ అది విని వుంటే ఎంత తప్పురా? ఎంత విషమిస్తుందో ఎరుగుదువు[టా?"

ఇది విని "మునిగిపోయే దేమీ లేదు- ఈపాటికి చాలించు నువ్వు" అంటూ తల్లిమీద కళ్ళెర్ర[జేసి మళ్ళీ అందుకుంది రాజమ్మ.

"ఒరేయ్, తమ్ముడూ, నీకు వచ్చిన ఆపత్తేమీ లేదిప్పుడు, నాదీపూచీ. కాస్సేపటికో కూస్సేపటికో నీ అత్తగారూ మామగారూ వస్తారు, నువ్వు మా[తం బేలపోకు. ఖండితంగా మాట్లాడేసెయ్యి. కాపరం చెడిపోతే దానికే చిక్కు, నీకేమీ యిబ్బంది లేదు" అని మిక్కిలీ ఝూంకారంగా చెప్పిందామె.

మాట్లాడలేక గదిలోకి వెళ్ళిపోయాడు శాస్త్రి.

నూతిపెరట్లోకి వెళ్ళి మహాలక్ష్మమ్మ నెత్తీనోరూ బాదుకుంది.

"ఈ దెబ్బతో పదివేలయినా కరుకులు తెస్తేనే గాని— వొక మేడకూడా యిచ్చాము తల్లీ" అని కూడా అనిపించుకువస్తేగాని గుమ్మంలో అడుగుపెట్ట నివ్వను రాణీగారిని. అలా జరగదూ? నిమిషంలో మళ్ళీ పెళ్ళిచేసేస్తాను ఎమ్మేని తీసుకువచ్చి నాలుగువేలు కట్నం పుచ్చుకునీ. అప్పుడు తెలుస్తుంది నావిలవ తమ్ముడికి" అని వెన్నువిరుచుకుంటూ రాజమ్మ గోదావరికి బయలు దేరింది బిందె బుజాన వేసుకుని.

20

తల్లినీ తం[డిని చూశాటప్పటికి దుఃఖం ముంచుకువచ్చింది కృష్ణవేణికి; కాని మానవతి కనక అణిచేసుకుంది.

అయినా, మొగం డిల్లపోయివుంది

కూతుర్ని చూశాటప్పటికి రాధమ్మకి మనస్సు చెయ్యిపెట్టి కలిచేసినట్టయి పోయింది.

వెంటనే దగ్గిరికి వెళ్ళి "అలా వున్నావేం తల్లీ?" అంటూ పొదివి పట్టుకుందామెని.

"ఏం ఎలావుంది?" అని ఆదుర్దాపడుతూ దగ్గిరికి వచ్చాడు యాజులు.

పొదివి పట్టుకునే సోఫాదగ్గిరికి తీసుకువెళ్ళి, వొళ్ళో కూచో పెట్టుకుని "కళ్ళు గుంటలు కట్టాయేమమ్మా" అని మొగం నిమురుతూ రాధమ్మ అడగ్గా "అవును, మాట్టాడవేమమ్మా?" అనడిగాడు యాజులు, పక్కని కూచుని.

వేడినిట్టూర్పు ఆపుకోలేకపోయింది కృష్ణవేణి.

అక్కడికీ ఆ వేగం అణుచుకునే ప్రయత్నంలోనే వుందామె.

"ఏదో బాధపడుతున్నావు. బుద్ధిపూర్వకంగా దాస్తున్నావు. మొగం దిగాలుపడిపోయి వుంది. కళ్ళకి నిద్రలేనట్టు స్పష్టంగా కనబడుతోంది. ఎంచేతో చెప్పవూ తల్లీ?"

"తెల్లవారి లేచి కాఫీ పుచ్చుకోలేదు, నాన్నారూ"

తల్లీ తండ్రీ వొకమాటే అడిగా "ఎంచేతా?" అని.

"నిన్న రాత్రి భోజనం కూడా చెయ్యలేదండీ"

అప్పటి కామె పెదవులు వొణికాయి.

కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

నిటాగ్గా కూచున్న మనిషి తల్లిమీదికి వాలిపోయింది.

రాధమ్మా యాజులూ కూడా గడగడలాడిపోయారు.

"నీ ఆడబడుచేమయినా అందా ఏమిటి తల్లీ?" అని రాధమ్మ అడగ్గా "అనే వుంటుంది. కోనసీమజట్టు, మొదటే అనుకున్నాన్నేను. ఏమి జరిగింది తల్లీ చెప్పవూ?" అంటూ యాజులు కంగారుపడ్డాడు.

సరిగా యీ సమయాన సుభద్రమ్మ వచ్చిందక్కడికి.

"కాఫీ చేసి తొరగా తీసుకురావమ్మా" అని తొందర పెట్టాడు యాజులు.

సంగతి బోధపడక, వాలకం చూసి కంగారుపడిపోయి బదులు చెప్పకుండా వంటింటోకి పరుగెత్తింది, సుభద్రమ్మ.

తనమీద వొట్టుపెట్టుకుని రాధమ్మ అనేకవిధాల అడగ్గా "చెబుతానుండు" అంటూ కళ్ళు మూసుకుంది, కృష్ణవేణి.

"చెబుతుంది చెబుతుంది, కంఠంలో కాస్త కాఫీ పడనియ్యి" అని రాధమ్మతో అని "ఏం, సుభద్రమ్మా, ఇంకా కాలేదూ?" అంటూ వంటింటోకి పరుగెత్తాడు, యాజులు,

"ఒక్క కప్పు కాఫీ వుంది, ఇది పుచ్చుకునేటప్పటికి మళ్ళీచేస్తా" నంటూ ఫ్లాస్కు యాజులుచేతి కిచ్చి మళ్ళీ వెనక్కి పరుగెత్తింది సుభద్రమ్మ.

కప్పులో పోసి యాజులు రాధమ్మ చేతి కిచ్చాడు.

రాధమ్మ నోటి కందించింది.

కాస్త కాస్త చొప్పున రెండు పిల్పులు పిల్చి, కప్పు తానే అందుకుని వున్నదంతా రెండుగుక్కల్లో పుచ్చేసుకుంది కృష్ణవేణి.

రాధమ్మ, కప్పందుకుని కింద పెట్టేసి, తన పైటకొంగుతో కృష్ణవేణి మూతితుడిచి కంఠమున్నూ రాసింది.

కృష్ణవేణి జరిగిందంతా చెప్పింది మెల్లిగా.

రాధమ్మ కొయ్యయిపోయింది.

యాజులు అగ్గయిపోయాడు.

21

యాజులు గంటలకొద్దీ ఆలోచించాడు; కాని కర్తవ్యం తేల్చుకోలేక పోయాడు,

రాధమ్మ యేమిటేమిటో చెప్పింది; కాని యెటూ నిర్ధారణ చెయ్యలేక పోయింది.

"లోకానికి విపరీతంగానే వుంటుంది; కాని ఆడబడుచు పీనుగు నవతలికి గెంటెయ్యగలిగితే అమ్మాయి కిక చిక్కు లుండవండీ అన్నయ్యగారూ" అని సుభద్రమ్మ చెప్పగా "అవునండీ" అంది రాధమ్మ.

"సాధ్యమా?" అన్నాడు యాజులు.

"ఈ పుట్టిమునక కంతకీ ఆవిడే కారణం అని యెవరయినా గుర్తించ గలరు. అతను స్వతంత్రుడయితే ఆమె అలా చెయ్యగలుగునా?" అని కూడా అన్నాడతను.

కొంతసేపెవరూ మాట్టాడలేదు.

"నే నొక్కటి చెబుతాను వింటారూ?" అంటూ మెల్లిగా అందుకుంది రాధమ్మ.

"ఏమిటది?" అన్నాడు యాజులు.

కృష్ణవేణి తల్లికేసి చూసింది యేమి చెబుతుందో అని.

"పోనీ, పదివేలు——"అంటూ మాటనాన్చేసింది రాధమ్మ.

"బుద్ధిలేనిదానా" అంటూ యాజులు మొగం తిప్పేసుకున్నాడు.

ఉగ్రురా లయిపోయింది కృష్ణవేణి; కాని తల్లి కనక యేమీ అనలేక పూరుకుంది.

"అలాచేస్తే లోకువ అయిపోతాం వదినా. నిజాని కీకుట్ర అంతా డబ్బు కోసమే, సందేహం లేదు; కాని పదివేలు కాదు, దమ్మిడీ యిచ్చినా, చివరి దాకా, ఈయింటో కూడా పెత్తనం తనదే అన్నంతవరకూ వెళ్ళిపోతుంది"

అని సుభద్రమ్మ నచ్చచెప్పగా "అదీ నిజమేలా కనబడుతోందమ్మా" అంది రాధమ్మ.

"ఇంకెందుకూ ఆమాటా?"

"బిడ్డని చూడలేక—శని విరగడ అయిపోతుందేమో అని - నాబిడ్డ కెన్నిపాట్లు వచ్చాయో చూశావా?" అనడుగుతూనే బారు మంది రాధమ్మ.

"అదేమిటమ్మా?" అంటూ కృష్ణవేణి తల్లిని కౌగిలించుకుంది.

యాజులామె కళ్ళు తుడిచాడు.

"అయ్యో, వదినా. ఇంత పామరత్వం అయితే యెలాగా?" అనడుగుతూ సుభద్రమ్మ, భుజంమీద చెయ్యివేసి రాధమ్మ దగ్గిర నుంచుంది.

22

"ఇప్పుడే వస్తాను తల్లీ" అంటూ యాజులు యెదటింటి వకీలు దగ్గిరికి బయలుదేరాడు.

ఇద్దరికీ మంచి స్నేహం.

ఇద్దరూ రిటైరయే వున్నారు.

ఇద్దరూ గ్రంథకాలక్షేపమే చేస్తారు తరుచు.

వకీలు సంపాదన పదిపదిహేను లక్షలకు మించివుంది

యాజులుకి న్యాయందగ్గిర స్వపరభేదం లేదు.

న్యాయం వున్న కేసులే పట్టేవాడు వకీలు.

న్యాయం తప్పి యెప్పుడూ డిక్రీ లివ్వలేదు యాజులు.

న్యాయశాస్త్రంలో తెలియని విషయం లేదు వకీలుకి.

ఎలాంటివకీలునీ పాయంటు దగ్గిర నిలవబెట్టేసేవాడు యాజులు.

ఎదటివకీలు గంటలకొద్దీ వాదనచేస్తే నిమిషాల్లో ముగించి కూచునేవాడు వకీలు.

యురపియన్ ఆఫీసర్లు, అంచేత, అయిద్దరి యెడలా చాలా ఆదర గౌరవాలు చూపించేవారు.

యాజులుకీ వకీలుకీ గాఢస్నేహం కలగడాని కివన్నీ ముఖ్య హేతువులు.

పైగా, యిద్దరిదీ వయస్సొకటి.

ఇద్దరి మేడలూ వొకదాని కొక యెదురు.

వకీలుకి ముగ్గురు కొడకులు.

వారికి కృష్ణవేణే చెల్లెలు.

యాజులుకి కృష్ణవేణి వొక్కత్తె సంతానం.

ఆమెకి వకీలు కొడుకులే అన్నదమ్ములు.

వకీలు "కొన్నాళ్ళపాటు అమ్మాయి అక్కడికి వెళ్ళకుండా వుండడం మంచి" దని తేల్చాడు.

"అయినా, ముందొకమాటు అల్లుడితో మాట్టాడ్డం కూడా అగత్యం" అని చెప్పి వెళ్ళిరావడానికిన్నీ అంగీకరించాడు.

పన్నెండు గంటలు దాటాక కృష్ణవేణీ వకీలూ బయలుదేరారు.

"కృష్ణవేణి మాకెలాంటిబిడ్డో, మీకూ అలాంటిబిడ్డే, కనక, వ్యవహారం ఎలా పరిష్కరించుకురావడానికయినా మీరు స్వతంత్రించవచ్చు. అమ్మాయి వొక గడువు పెట్టుకుని వుంది. ఇది పరీక్షా సమయం, కనక మీరు ఆస్తి సంగతి ఏవిధంగానూ రానియ్యవద్దు. లౌక్యాలున్నూ సాగనియ్యవద్దు"

స్వయంగా మోటారు తలుపు వేస్తూ యాజు లిలా చెప్పాడు వకీలుకి.

ఇంటోకి వచ్చాక "ఏమవుతుందంటారూ?" అనడిగింది రాధమ్మ.

"రాజమ్మ బయటికి వెళ్ళిపోడం సంభవించకపోతే మన అమ్మాయి మన యింటికి వచ్చేస్తుంది"

"కాపరం వుండదంటారా?"

"అలాగే పురుగులా పడివుండమంటావా అక్కడ?"

"రామరామా"

"ఇంకేమీ?"

"ఎక్కడో రాకాసిపీనుగు దొరికిందండీ ఆడబడుచు"

"అల్లుడికి బుద్ధిలేదు కనక"

"................"

"ఒక్కటి చెబుతా వింటావా? కోటీశ్వరశాస్త్రి, ఇటు అమ్మాయి చేతిలోనో అటు రాజమ్మ చేతిలోనో వుండవలసిన మనిషి కాని స్వతంత్రుడుకాడు. అయితే, అమ్మాయి వొకళ్ళమీద పెత్తనం చేద్దామన్న మనిషి కాదు. దీనికి సాయం రాజమ్మది దురాక్రమణ స్వభావం. పైగా ఆమెకి స్థానబలం వుంది"

"మూడుమాసాలకంటే ఎక్కువ ఎరగదుట మొగుడి మొగం. పుట్టిల్లు విడిచిపెట్టిన దేదీ?"

"కనక, అమ్మాయి కాపరం లేకపోతుందేమో అన్న బెంగవద్దు నీకు"

"పోనీ, అల్లుణ్ణి యిల్లరికం—"

"అతని కిల్లరికమూ, అమ్మాయి కోడరికమూ అన్న భేదమేముందీ?"

"................"

"ఇంతకీ రాజమ్మ అతణ్ణిక్కడికి రానిస్తుందా?"

"..................."

"పోనీ, అమ్మాయి నక్కడ వుండనిచ్చేట్టయినా వుందా?"

రాధమ్మ మాట్టాడలేకపోయింది.

23

శాస్త్రీ, మేనమామా, రాజమ్మా వాకట్లో కూచుని కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు.

వాళ్ళ మాటలు విని సహించలేక మహాలక్ష్మమ్మ ఎదటింటికి పెత్తనాలకు వెళ్ళిపోయింది.

కృష్ణవేణితో వకీలు కూడా రావడం చూసి శాస్త్రి విభ్రాంతుడయిపోయాడు.

రాజమ్మ గోడచాటుకి తప్పుకుంది.

మేనమామ, శాస్త్రిని విడచి వకీలునీ, వకీలుని విడిచి శాస్త్రినీ చూడసాగాడు.

తుంగచాప పరిచి "దయచెయ్యండి" అని వకీలుకి స్వాగతం నివేదించుకున్నాడు శాస్త్రి.

కృష్ణవేణి వెళ్ళి గది గుమ్మంలో నుంచుంది.

"ఏమి సెలవు? ఎప్పుడూ రానివారు దయచేశారు"

"ఎప్పుడూ రానివాణ్ణే; కాని రాగూడనివాణ్ణి కాను అయితే, వీరెవరూ?"

"మాబుల్లి మేనమామగారండి"

"నన్ను యాజులుగారు పంపించారు, అమ్మాయి పనిమీద వచ్చాను."

"చిత్తం"

"నన్ను మీరెరుగుదురురనుకుంటాను"

"దివాన్‌బహద్దరు నోరి పతంజలిశాస్త్రిగారంటే దిశలు తెల్లవారతాయి. తమ కళ్ళయెదట పెరిగినవాణ్ణి, యెరక్కపోడం ఎలా వస్తుందీ?"

"మరి, వచ్చిన పని కానిద్దాం"

"చిత్తం చిత్తం"

"దాంపత్యధర్మాలు చర్చకి రానివ్వడం విద్యాధికులైన మీవంటి యువకులకు మంచిది కాదు"

"ఇప్పుడలాంటిదేమీ రాలేదు మహాశయా"

"వచ్చింది చిరంజీవీ!"

"తమకున్నూ అలా తోచ్చడం—"

"కాదని మీ నిశ్చయమయితే నా సందేహాలు తీర్చండి"

"తప్పకుండాను"

"కాస్సేపటికో ఇంకాస్సేపటికో నీ అత్తగారూ మామగారూ వస్తారు, నువ్వు మాత్రం బేలపోకు, ఖండితంగా మాట్టాడేసెయ్యి" అని పొద్దున్న రాజమ్మ చెప్పినమాట నెమరుకి వచ్చిందతనికి.

"మరి అడగండి" అన్నట్టు నిటాగ్గా కూచున్నాడతను.

"పెళ్ళినాటికి అమ్మాయి కృష్ణవేణి రజస్వల అయి చాలారోజులయిందని మీకందరికీ బాగా తెలుసు"

"చిత్తం"

"చిత్తం అంటే చాలదు. సూటిగానూ స్పష్టంగానూ చెప్పాలి నాకు"

"అయితే, తెలుసునండి. మేమందరమూ అంగీకరించాం"

"యాజులుగారు, కట్నం యివ్వమనీ, లాంఛనాలు కూడా ఏమి ఇవ్వమనీ, తమ ఆస్తి ఏవిధంగానూ, ఏ మాత్రమూ కూడా మీకు స్వాధీనం చెయ్యమనీ మొదట, కచ్చితంగా చెప్పారు."

"చెప్పారు, అందుకూ అంగీకరించాం."

"నిన్నరాత్రి భోజనాలవేళ, మీతోడబుట్టిన ఆమె మీ మేనమామగారితో మీ రెండోపెళ్ళిమాట ప్రస్తావిస్తూ "కట్నం యేమీ యిచ్చారు కారనీ, తరవాత ఏదోవిధంగా ముట్టజెబుతా రనుకుంటే గుడ్డిగవ్వ కూడా రాల్చలేదనీ, పైగా వెలిమాత్రం చుట్టబెట్టుకుం దనీ" చాలా దురుసుగా చెప్పారు."

"నేనేమీ అనలేదే?"

"మీరు వినేవున్నారే అది?"

"అవును."

"మీవుద్దేశం కూడా—"

"నాకిప్పటికీ లే దలాంటి వుద్దేశం."

"చాలా సంతోషం. ఆత్మగౌరవం తెలిసినచోట ఎప్పుడూ వుంద దలాంటి వుద్దేశం. అసలు, మీకు కట్నం అక్కరేలేదని రాశారు మీరు యాజులుగారికి. కనకనే మీయెదట ఆమె అలాంటి మాట అనడం—"

"అవునండి."

"అవు నని మీరే అంగీకరించాటప్పుడు వీరావిణ్ణి మందలించివుండాలి కదా?"

"అయ్యా" అంటూ మేనమామ అందుకున్నాడు.

"అది చిన్నపిల్ల. వీడూ చిన్నపిల్లవాడే. ఏదో పొరపాటు వచ్చింది."

"అవునవును. ఇటు కృష్ణవేణీ చిన్నపిల్లే. చిన్నపిల్లల్లో ఏవో పొరబాట్లు వచ్చాయి. మనదృష్టిలో అవి పొరపాట్లే: కాని మనం వూరుకుంటే అవి తగువుకి మూలా లవుతాయి."

"నిజమేనండి."

"మరి, పెద్దలుగదా, మీరయినా మందలించారా?"

"నాకెందుకు బాబూ వాళ్ళ గొడవలూ?" అని చేతులు దులుపుకుంటూ గోడకి చేరబడ్డాడు మేనమామ, దిగ్భ్రాంతు డయి.

"కనక మీరూరుకోండి, ఏమంటారు శాస్త్రిగారూ?"

"మందలించ లేదు."

"ఏం?"

"మందలించలేదు, అంతే."

"ఎనిమిది రూపాయల ఇల్లు పనికిరాదనీ, పదిహేను రూపాయ లయినా సరే ఈయింటో ప్రవేశించవలసిందే అనీ అమ్మాయి మిమ్మల్ని—"

"పెళ్ళికి పూర్వమే మేమీ యింటో ప్రవేశించాము."

"సరే, మరి కారణం?"

"మాకు మేమే విడిచిపెట్టాం అది, కారణం ఏమయితేం?"

"పెళ్ళయింది మొదలు ప్రతీ రాత్రి మీఇంటో అమ్మాయీ మీరూ ఏక బంతిని భోజనం చేస్తున్నారు."

"నిజమే; కాని ఎప్పుడయినా ఆలా జరక్కపోతే అది తగునా."

"కారణం వుంటే—"

"నిన్న అలాంటి ఏర్పాటు లేకపోవడమే కారణం."

"బాగుంది. అలాంటి ఏర్పాటు లేకపోడానిక్కారణం?"

శాస్త్రికి మాటతోచలేదు.

మేనమామ ఏమయినా అందిస్తాడేమో అని అలా చూశాడు; కాని అతని మొగం ఇంకా వాలిపోయే వుంది. చితికిపోయిన అతని గుండెకాయ ఇంకా అతుక్కోలేదు.

"చెప్పండి" అని రెట్టించాడు వకీలు

"చెబుతాను కానివ్వండి" అంటూ నాన్చేశాడు శాస్త్రి.

"ప్రతీరోజూ మీ అమ్మగారో మీ అక్కగారో పిలిస్తేనే మీబంతికి వస్తోం దమ్మాయి. తనకితానే కాదు."

"పిలిస్తేనే."

"మరి, నిన్నరాత్రి పిలవకపోడాని క్కారణం?"

"నాయిష్టం, నన్ను ఆజ్ఞాపించడాని కెవరి కధికారం వుందీ? అసలు, నేను వండి వడ్డించకపోతే మాత్రం ఎవ రేమిచెయ్యగలరూ?" అంటూ సణిగింది, గోడచాటున రాజమ్మ.

అదందుకుని "మా అక్క స్వతంత్రురాలు, ఆవిణ్ణి ఆజ్ఞాపించడానికి నా కేం హక్కుందీ?"

"మీఇంటోవుంటడానికి మీఅక్కగారికేంహక్కుందీ?" అన్న ప్రశ్న వస్తుంది మీమాటమీద. ఒకటికాదు, ఎన్నో వస్తాయి. కనక, హక్కుల ప్రస్తావన—"

"సరే సరే."

"మీఅమ్మగారు వంటింటోనే వున్నా రప్పుడు."

"ఉంది. అయితే, వార్ధకం కావడంవల్ల లేవలేక—"

"పిలవ్వచ్చునే?"

"నిజమే, పిలవ్వచ్చు. పిలవలేదు."

చూసిచూసి "పోనీ, మీరు—" అని ఏదో అనబోగా, మాట సగంలో అడ్డువచ్చి "అయ్యా, ఆడదాన్ని మొగాడు భోజనానికి పిలవడం ఏమిటండీ?" అనడిగాడు మేనమామ.

"మరే నండోయ్ అన్నట్టు చూశాడు. శాస్త్రి.

"ఊరుకుంటా వేమిరా?" అంటూ పళ్ళు కొరుక్కుంది రాజమ్మ.

కృష్ణవేణి "మేనమామ"ని మూడోకంటితో చూసింది.

"మీరూరుకోండి" అంటూ మేనమామని కసిరి, వకీలందుకున్నాడు.

"ఏమంటారు శాస్త్రిగారూ?"

"బొట్టుపెట్టి పిలవ్వాలసిందేనా భోజనానికి?"

"ఎనిమిదిమాసాల నుంచీ వొక్కనాడైనా మానకుండా మరెందుకు పిలుస్తున్నారూ!"

"............ ..."

"నిన్ననే మానవలసిన అగత్యం ఏమి వచ్చిందీ?"

"అయ్యా, సద్దుకోవాలి గాని ప్రతీదానికీ ఆరాతీస్తే యెలాగండీ సంసారంలో?"

"సద్దుకోడం అనే దందరికీ అగత్యమేనా?"

"ఆ"

"అయితే, అమ్మాయి రాత్రి భోజనం చెయ్యలేదని మీకు తెలుసు"

"తెలియదు"

"ఏమిటి?"

"నే నడగలేదు"

"అడక్కపోడమే మీపక్షంగా సద్దుకోడమా?"

"......................."

"తెలియనప్పు డడగడం మాత్రం యెలా వస్తుందీ అసలు?"

"...................."

"పోనీ! తరవాత నైనా—"

"ఇవాళ పొద్దున్న అది పుట్టింటికి వెళ్ళాక తెలిసింది."

"పొద్దున్న కాఫీ కూడా పుచ్చుకోలేదని—"

"అదీ తరవాతే తెలిసింది"

రాత్రి భోజనం మాట తెల్లవారాక తెలియడమూ, తెల్లవారి కాఫీమాట వెళ్ళిపోయాక తెలియడమూ—ఇది ఒక పద్ధతిలోనే వుంది. సరే, గాని, రాత్రి అమ్మాయి తుంగచాప పరుచుకుని పడుకుంది"

"అవును"

"ఏమని అడిగారా మీరు"

"బతిమాలుకోవా లంటారా మీరు?"

"బతిమాలుకోడమూ, కాళ్ళు కూడా పట్టుకోడమూ—ఇలాంటివి, మొగుడికీ పెళ్ళానికీ గూడా అగత్యం అవుతూనే వుంటాయి తరుచు. శాస్త్రంలో కూడా వాటికి ఆజ్ఞవుంది. అయితే, అవి మొగుడూ పెళ్ళాల్లో జరిగితేనే సొగసు."

ఇది విని గుమ్మంలో వున్న కృష్ణవేణి కొంచెం వెనక్కి జరిగి తనలో నవ్వుకుంది, సవ్రీడంగా.

శాస్త్రి మిడుతూ మిడుతూ చూసి వూరుకున్నాడు.

అది గుర్తించి "ఏ-మ-ని-అ-డి.గా-రా-మీ-రు?" అని ప్రతీ అక్షరమూ వొత్తి అడిగాడు వకీలు మళ్ళీ.

"అడగలేదండీ" అని బదులు చెప్పాడు కొంచెం దురుసుగా శాస్త్రి.

అది గుర్తించాడు వకీలు,

ఇలాంటి పరిస్థితులు వచ్చినప్పుడు తమ ప్రాగల్భ్యం బాగా చూపించు కుంటారు వకీళ్ళు కోర్టుల్లో.

"అంటే, మీరు సద్దుకున్నా రన్నమాట"

ఇలా అని గంభీరంగా చూశాడు వకీలు.

అర్థంకాక శాస్త్రి మేనమామకేసి చూశాడు.

అదేమిటో యిదెందుకో బోధపడక మేనమామ మొగం వంచుకున్నాడు.

కృష్ణవేణి చిరునవ్వు నవ్వుకుంది.

చూసి చూసి "మీవుద్యోగం పోయిందని అమ్మాయితో చెప్పారా మీరు?" అనడిగాడు, వకీలు.

"లేదు"

"మీఅక్కతో చెప్పారు"

"చెప్పాను—ఏమిటి చెబితే?"

"ప్చ" అంటూ చప్పరించేసి "అమ్మాయి మీకష్టసుఖాలు తెలుసుకో గూడనిదా?"

"........... ...."

"సెలవిప్పించండి"

"తెలుసుకో తగ్గదే"

"మరెందుకు చెప్పారు కారూ?"

"అది నాయిష్టం"

"లక్షల విలవచేసే మాట................చూడండీ, శాస్త్రి గారూ, ఇష్టం అన్నది ప్రతివారికీ జన్మహక్కే కాదూ?"

మొగం వంచుకుని కళ్ళు కూడా మూసుకున్నాడు శాస్త్రి.

నోరెత్తడానికి మేనమామకి దమ్ములు చాలలేదు.

రాజమ్మకూడా తమ్ముణ్ణి వెనక వేసుకురావాలని చూసింది; గాని, గుక్క తిరగలేదు.

వకీ లందుకున్నాడు, బెల్లించి చూస్తూ.

"ఇప్పుడు మీ సంసారం మీ అక్క పోషిస్తున్నారు. అంతేనా శాస్త్రి గారూ?"

"అంతే"

"సాయం చెయ్య మని మీరు కోరారు"

"లేదు. నాపరిస్థితులు గుర్తించి ఆవిడే స్వయంగా పోషిస్తోంది"

"మీవుద్యోగం పోయిం దని మీరు చెప్పడంవల్ల మీపరిస్థితు లామెకి తెలిశాయి"

"అవునండీ"

"ఆవిడతో చెప్పినట్టే అమ్మాయితో కూడా—"

"దేహీ అని యాచించనా?"

"నేనడిగిన మాటకి—"

"అది చూడ్డం లేదూ?"

"మీ అక్క మాత్రం చూడ్డం లేదూ? అవిడకు మాత్రం—"

"ప్రాణాంతకంగా వున్నాయే ఈ ప్రశ్నలు" అని రుస రుస లాడుతూ అందుకుని "వీటి కిక అంతం అంటూ లేదా యేమిటి? బాగానే వుంది ధోరణి" అన్నాడు మేనమామ.

ఈ పునాదిమీద రాజమ్మ కూడా పురెక్కి "అడిగినకొద్దీ వాజమ్మలాగ జవాబులు చెప్పడమేట్రా? సిగ్గూ బిడియమూ వుండవద్దూ? కాస్తయినా బుద్ధిలేకపోతే యెలాగా?" అంటూ కసిరింది, చాటునే వుండి.

శాస్త్రికి నవశక్తి వచ్చింది.

"అయ్యా మీరు పెద్దమనుష్యులే; కాని అనవసరప్రస్తావన చేస్తున్నారు. నేను మీకిక జవాబు చెప్పను" అంటూ మూతి బిడాయించుకున్నా డతను.

"ఇంకెందుకూ? ఎందుకోసం నేనింత సేపు ప్రయత్నించవలసివచ్చిందో అది యిప్పుడిప్పుడే తెలిసిపోయింది నాకు. ఇక నేనడగనూ అక్కర్లేదు, మీరు చెప్పనూ అక్కర్లే" దన్నాడు వకీలు.

అదేమిటో బోధపడలేదు శాస్త్రికి.

మేనమామ మాత్రం తెల్లపోయాడు "ఇదంతా రాజమ్మ చేస్తోం దన్న రహస్యం బయటపడిపోయిం" దని.

"ఏం, నోరు మూతపడిందా?" అనుకుంటూ వెన్ను విరుచుకుంది రాజమ్మ, గోడచాటున.

24

"మీరుండండి బాబయ్యా" అంటూ కృష్ణవేణి అందుకుంది, కొంచెం ముందుకి వచ్చి.

"ఏమండీ, భార్య అంటే బానిస కాదనీ, సమానభాగస్వామిని అనీ మొదట్లో చెప్పాను కాదూ?"

"అయితే?" అనడిగాడు శాస్త్రి, నిర్లక్ష్యంగా.

"అవసరం వచ్చిందని తోచినప్పుడు గృహిణికి వుండవలసిన అధికారాలన్నీ నేను స్వాధీనపరుచుకుంటా నని కూడా మీతో చెప్పాను కాదూ అప్పుడూ?"

"చెబితే?"

"ఇప్పుడలాంటి అవసరం వచ్చింది. కనక, చెబుతున్నాను. ఈక్షణం మొదలు, మీరూ, నేనూ, మీఅమ్మా తప్ప మన యింట్లో మరోమనిషి వుండ డానికి వల్లకాదు"

మేనమామ కొయ్యయిపోయాడు, మళ్ళీ.

"నన్ను పొమ్మనడానికి నువ్వెవర్తివే? నువ్వెక్కణ్ణుంచివచ్చావే?" అంటూ వళ్ళుకొరికింది రాజమ్మ, మొగం యివతల పెట్టి.

నాలుక కొరుక్కున్నాడు మేనమామ.

కాని, శాస్త్రి యెగిసిపడి అందుకున్నాడు,

"మాఅక్క —"

"పనికిరాదు" అంది కృష్ణవేణి, చెయ్యి జాడిస్తూనూ, తల తాటించు కుంటూనూ.

"మాఅక్క యింటోనే వున్నా న్నేనిప్పుడు తెలుసా?"

మొగాన చెయ్యి అడ్డంపెట్టుకున్నాడు మేనమామ. మరింత పరితపిస్తూ.

"అయితే, మీరూ నేనూ మీఅమ్మా మన యింటికి వెళ్ళిపోదాం రండి" అంది కృష్ణవేణి, దారిచూపిస్తూ.

"అది బాగుందిరా" అన్నాడు మేనమామ అవ్యవధానంగా, "ఇంకా చూస్తావేం?" అన్నట్టు చూస్తూ.

కాని "నీకెందుకూ మాగొడవలూ? బుద్ధిలేదూ?" అంటూ మేనమామమీద నిప్పులు కురిసింది రాజమ్మ.

"నువ్వుండవోయ్" అన్నాడు శాస్త్రి కూడా, దాంతో దిటవు తెచ్చుకుని, మేనమామని.

"నేను రాను నీపుట్టింటికి" అని కూడా అన్నాడతను నిటుచూస్తూ.

"సరే, అయితే" అంది కృష్ణవేణి.

అని "డ్రైవర్" అని పిలిచింది వీధికేసి చూస్తూ.

"వచ్చానమ్మా" అంటూ క్షణంలో వకీలు డ్రైవరు ప్రత్యక్షమైనా డక్కడ.

మేనమామ వెర్రిచూపులు చూశాడు.

శాస్త్రికళ్ళు చీకట్లు కమ్మాయి.

ఆశ్రవడుతూ తొంగిచూసింది రాజమ్మ.

కృష్ణవేణి "కారులో పెట్టు" అంది డ్రైవర్ని, కమాండరులాగ నుంచుని, గదిలోవున్న తన సామాను చూపిస్తూ.

రెండు సబురులు తిరిగి "ఇంకేమి సెలవు" అంటున్నట్టు నుంచున్నాడు, మళ్ళీ వచ్చి డ్రైవరు.

"ఇక లేవండి బాబయ్యా" అంది కృష్ణవేణి, తరవాత వకీలుని.

"అబ్బాయీ, మరి వెడతా" అంటూ లేచి నుంచున్నాడు వకీలు.

"వెర్రిమొగమా! వెళ్ళిపోతూ వుంటే అడదాని లాగచూస్తూ వూరుకుంటావా?" అంటూ బారలు చాపింది తమ్ముడి మొగం మీదికి, గభీమని యివతలికి వచ్చి రాజమ్మ.

"ఎక్కడికి వెడతావ్?" అంటూ వురిమాడు శాస్త్రి, దీంతో.

ఉరుముతూనే లేచినుంచున్నాడు, కచ్చబిగిస్తూ.

"ఆ" అన్నాడు వకీలు, పడగెత్తిన తాచులాగ, విరగబడి చూస్తూ.

"ఓ—హో, నీకా సరదా కూడా వుందా?" అంటూ అందుకుంది, కృష్ణవేణి, పళ్ళు పటపట్టాడిస్తూనూ, తల పంకించు కుంటూనూ, కాల్చేసేటట్టు చూస్తూనూ.

"అయితే రా. నేను నేర్చుకున్న జపాన్‌కుస్తీ కింతవరకూ వినియోగమే లేకపోయింది" అంటూ పంజాకూడా చాపిందామె.

చొక్కా—చేతులు పైకి తోసుకుంటూ డ్రైవరు కూడా ముందుకి వచ్చాడు.

అది చూసి కూచునివున్న మేనమామ కూచుని వున్నట్టుగానే వొక పిల్లి మంతరంవేసి వంటింటిగుమ్మం దగ్గిర నుంచున్నాడు వెళ్ళి.

"ఒరేయ్, ఇంటోకి పోరా. కదలవేమిరా?" అంది కంఠం నొక్కుకుని రాజమ్మ, తాను వసారా స్తంభం చాటుకి వెళ్ళి.

"ఛీ" అంది కృష్ణవేణి.

"నువ్వింత అనాథ వనుకోలేదు మేమెవరమూ. సాటి ఆడదాన్ని పెళ్ళి చేసుకున్నందుకు నేను చాలా సిగ్గుపడుతున్నాను. చిక్కులు పెడితే కాపరం వొదులుకుంటుందా అనీ, డబ్బు పట్టుకురాకపోతుందా అనీ ఎత్తు వేశావు కాదూ మీఅక్కమాట విని? నీవంటి వాజమ్మతోనా కాపరం? బి.ఏ. అయి వుండీన్నీ వున్నతాశయాలు లేక, ఆత్మగౌరవం ఎరక్క ఆత్మవిశ్వాసం లేక గుడ్డిగవ్వకి మారని నీకా దబ్బివ్వడం? హిందూలాలో విడాకులసూత్రం లేనందుకు మురుస్తున్నావేమో, లక్షమార్గాలున్నాయి నాకు మొగుడే కావాలంటే, తెలుసా? జాగ్రత్త, డబ్బుకోసం గడ్డితింటావా? నమ్మిన భార్యని ద్రోహం చేస్తావా? నీచుడా,

చేసుకున్న పెళ్ళామా నీతో కాపరం చేసేది, తోడబుట్టిన అక్కా? ఛీ,పురుగా" అని శాస్త్రిని విసిరికొట్టి, "రండి బాబయ్యా" అంటూ క్రుద్ధకేసరిలా ముందు బయలుదేరిందామె.

వకీలు తరవాత అడుగువేశాడు.

తిరిగి తిరిగి వెనక్కి బిర్రుగా చూస్తూ చివర వెళ్ళాడు డ్రైవరు.

ఎదటింటికి పేత్తనాలకు వెళ్ళివుండి మామూలుగానే యింటికి వస్తూ మహాలక్ష్మమ్మ ఎదురుపడగా, స్లిప్పర్లు దూరంగా విడిచి "అమ్మా, ఇక మీరెవరో నేనెవరో" అంటూ ఆమె పాదాలు పట్టుకుని కళ్ళకద్దుకుని, మళ్ళీ జోడు తొడుక్కుని వెళ్ళి కారులో కూచుంది, కృష్ణవేణి.

జయభేరీ లాగ ఒర్ర్ర్రు మంది హారన్.

1937 జనవరి భారతి నుంచి
(సవరణలతో)